

**En undersøkelse av Lawrence Kohlbergs
moralmodell i et evolusjonspsykologisk
perspektiv**

Ola Borander

Hovedoppgave levert til graden Cand. Psychol.

Psykologisk Institutt

Universitetet i Oslo

April 2009

Sammendrag

Forfatter; Ola Borander

Tittel; En undersøkelse av Lawrence Kohlbergs moralmodell i et evolusjonspsykologisk perspektiv.

Veileder; Eva Elisabeth Aspaas Skoe

Evolusjonspsykologer betrakter mennesket som stående på et kontinuum som strekker seg fra primitive automatiserte responser i den ene enden, til distinkt artsbestemte, kulturelle og intellektuelle evner i den andre. Alle former for menneskelig atferd, tanker og følelser, samt de hjernemodulene som medierer denne atferden har blitt videreført gjennom fylogenesen i kraft av sin hensiktsmessighet for overlevelse og formering. Moral står i forhold til et slik utgangspunkt, som en fellesbetegnelse på funksjonelle typer av atferd, mekanismer og verdier som hver for seg eller i interaksjon søker å kontrollere og effektivisere samspill mellom to eller flere individer, og muliggjøre sosialt liv i små eller store grupper.

Med dette som utgangspunkt undersøker jeg Kohlbergs kognitive modell for moralsk utvikling. I lys av kravet om adaptiv nytte stiller jeg spørsmål ved sannsynligheten av at et individ som har nådd et visst stadiet løser alle sine moralske problemstillinger utfra dette ene stadiets kompetanse, og jeg kommenterer sannsynligheten av at stadiene fungerer som irreversible og invariante enheter. Menneskets tenkeevne er av nyere evolusjonær dato, og hjernen antas først å ha adaptert som del av et hurtigvirkende, automatisert feedbacksystem. Med forankring i den fylogenetiske historien og i overenstemmelse med ny innsikt fra biologisk psykologi de siste 20 årene belyser jeg samspillet mellom tenkning, emosjoner og intuisjoner. Jeg stiller meg dermed kritisk til Kohlbergs fokus på bevisst resonnering som primærkilde for moralske bestemmelser.

Tradisjonell kritikk av Kohlberg har i særlig grad vært rettet mot de høyere stadiene. Et mangfold av studier har replikert Kohlbergs undersøkelser, og postkonvensjonell tenkning fremstår som en sjeldenhet, vanskelig tilgjengelig uten ekstraordinære omkostninger i form av spesialisert trening. Evolusjonspsykologisk tenkes dette å speile sammenhengene mellom utbredelsen, eller frekvensen av et trekk, og nytteverdien dette trekket har hatt i løpet av fylogenesen.

Gjennom sin egen teori og metode vant Kohlberg ett ry og en respekt som fortsatt gir ham plass som en av de mest, om ikke DEN mest i øyenfallende når det kommer til spørsmål

om moralpsykologi. I kontrast til tradisjonell og autoritær tenkning ønsket han å lage et vitenskaplig alternativ bygget på kvantitativ evidens, der individuell modning, tilegnelse og utvikling av kognitive evner var hovedstikkordet. Jeg stiller spørsmålet om ikke dette strenge forskeridealet på et nivå står i kontrast til den filosofiske overbygningen han valgte seg.

I evolusjonens terminologi finnes både "samarbeide", "tilknytning", "offervillighet" og også former for idealisme og "tro", men hele tiden bundet opp mot et evolusjonært hovedmotiv om overlevelse og replikasjon. Altruisme er ingen ukjent størrelse, men står kontinuerlig i forhold til *effekt*, i en langsiktig overlevelseskalkyle. For Kohlberg finnes det derimot en naturlig moralsk orden som eksisterer bakenfor dette, og som det er mulig å nå for den enkelte gjennom innsikt og beherskelse. Det spesielle ved denne modellen er at stadiene ikke lenger synes å konfigureres gjennom sin kognitive form, men gjennom sitt ideale innhold alene. I et slikt lys kan man mene at det er vanskelig å se forskjell på Kohlberg, og vesentlige trekk ved noen av de autoritære moralske instansene han ønsket å revoltere mot.

Innholdsfortegnelse

<i>Sammendrag</i>	s.2
<i>Innholdsfortegnelse</i>	s.4.
<i>Innledning</i>	s.6.
1.0..... Om oppgaven	s.6.
1.1..... <i>Problemstillinger, terminologi og definisjoner</i>	s.6.
1.2..... <i>Moralforskningens historie</i>	s.8.
2.0.....Moral og evolusjonsteori	s.11.
2.1..... <i>Et nytt verdensbilde</i>	s.11.
2.2..... <i>Evolusjonspsykologiske forklaringsmåter</i>	s.12.
2.3..... <i>Tilpasninger og evolusjonær funksjon</i>	s.13.
2.4..... <i>Hjernen som summen av tilpassede "moduler"</i>	s.14.
2.5..... <i>"Hinsides godt og ondt" - om naturens verdinøytalitet</i>	s.14.
2.6..... <i>Menneskets plass i naturen</i>	s.16.
2.7..... <i>Komplementære analysenivåer</i>	s.16.
3.0.....Lawrence Kohlberg	s.17.
3.1..... <i>Moral i lys av kognitiv utvikling</i>	s.17.
3.2..... <i>Kritiserte aspekter</i>	s.19.
3.3..... <i>Stadie 1</i>	s.20.
3.4..... <i>Sosialitetens begynnelse – moralens tilblivelse</i>	s.20.
3.5..... <i>Mekanismer for sosial persepsjon</i>	s.21.
3.6..... <i>Stadie 2</i>	s.23.
3.7..... <i>Gjensidighet</i>	s.23.
3.8..... <i>Regelfølgere og regelbrytere</i>	s.25.
3.9..... <i>Stadie 3</i>	s.26.
3.10..... <i>Sosiale evner som våpen i et fylogenetisk rustningskappløp</i>	s.26.
3.11..... <i>Stadie 4</i>	s.28.

3.12.....	<i>Stadie 5.</i>s.29.
3.13.....	<i>Stadie 6.</i>s.30.
3.14.....	<i>Evolusjon av høyere dyder.....</i>	s.30.
4.0.....	<i>Evaluering av de postkonvensjonelle stadiene.....</i>	s.31.
4.1.....	<i>Empiri.....</i>	s.31.
4.2.....	<i>Kohlbergs naturlov.....</i>	s.33.
4.3.....	<i>Moralsk holdning og faktisk handling.....</i>	s.34.
4.4.....	<i>Postkonvensjonell tenkning og mer om evolusjonær nytte.....</i>	s.36.
5.0.....	<i>Dualismeproblemet.....</i>	s.38.
5.1.....	<i>Tanker versus følelser.....</i>	s.38.
5.2.....	<i>Rasjonaliteten som dyd.....</i>	s.39.
5.3.....	<i>Rettferdighet versus omsorg og empati.....</i>	s.40.
5.4.....	<i>Nye innsikter om kropp og sjel.....</i>	s.42.
5.5.....	<i>Intuisjon og automatiserte beslutninger.....</i>	s.44.
5.6.....	<i>Moral som domenespesifikke løsningsstrategier.....</i>	s.45.
5.7.....	<i>”Harde” versus ”myke” domener.....</i>	s.46.
5.8.....	<i>Tanker og følelser i interaksjon.....</i>	s.47.
6.0.....	<i>Om normative problemstillinger.....</i>	s.48.
6.1.....	<i>Fra ”er” til ”bør”.....</i>	s.48.
6.2.....	<i>Kohlberg og naturalistiske feilslutninger.....</i>	s.49.
6.3.....	<i>Kohlberg og retorikk.....</i>	s.51.
6.4.....	<i>Generelle betraktninger rundt normative føringer.....</i>	s.53.
7.0.....	<i>Oppsummering og konklusjon.....</i>	s.55.
7.1.....	<i>Den ”sokratiske anskuelsen”.....</i>	s.55.
7.2.....	<i>Avsluttende bemerkninger.....</i>	s.56.
	<i>Referanser.....</i>	s.59.

Innledning

Oppfatninger om hvordan moraldomenet best skal beskrives innenfor psykologifaget har vært sprikende, med ulik vekt på kognisjon, (Piaget, Kohlberg) læring (Thorndike, Hartshorne/May, Bandura), omsorg (Gilligan), kulturell betydning (Shweder) det ubevisste (Freud) og det intuitive (Green, Haidt). Til dels beskriver disse stemmene, som hver og en har noe viktig å si om mennesker og moral, forskjellige fokusområder, delvis reflekterer de også ulik forankring i synet på hva som utgjør den bakenforliggende *menneskenaturen*. Der Freud var pessimistisk på menneskenes vegne fremsto atferdsteoretikere og kognitive psykologer, riktignok på svært forskjellig grunnlag, som mulighetsorienterte og fremtidsstro. Kohlberg satte dagsorden for systematiske og empiriske undersøkelser av moral, og han får ofte æren for å ha grunnlagt domenet moralpsykologi nærmest på egenhånd, mens biologisk og evolusjonsorienterte psykologer på sin side tidvis beskyldes for å være reduksjonistiske og deterministiske.

50 år etter at Kohlbergs modell så dagens lys mener mange at det evolusjonsteoretiske paradigmet i kombinasjon med funn fra biologi, genetik og kognitiv nevrovitenskap har potensiale til å beskrive menneskenaturen med større forklaringskraft enn tidligere. Dermed gis det en ny mulighet til å integrere de ulike innfallsvinklene til moraldomenet, samtidig som deler av kritikken mot klassiske teoretikere kan aksentuere og forsterkes.

1.0. Om oppgaven

1.1. Problemstillinger, terminologi og definisjoner

Jeg forsøker å belyse:

- 1) hvordan nyere bidrag i form av empiriske funn, teoretisk overbygning og analyseverktøy fra evolusjonspsykologi og kognitiv nevrovitenskap forklarer ”moral” som en sekkebetegnelse på et variert utvalg forskjelligartede problemløsningsprosesser som har gitt adaptive fortrinn i mellommenneskelig samhandling gjennom fylogenesen.
- 2) hvordan evolusjonspsykologiske forklaringsmåter kan bidra til å belyse tradisjonell kritikk av Kohlberg på nye måter. Kohlberg beskriver en ontogenetisk utviklingsmodell som har fått mye kritikk for å nedvurdere emosjonelle og ubevisste

faktorer. Ville modellen sett annerledes ut hvis han også hadde vektlagt fylogenetiske, adaptive og hjernenevrologiske aspekter i forbindelse med moral?

- 3) hvordan Kohlbergs insistering på rasjonalitetsaspektet eventuelt bidrar til å opprettholde tradisjonelle dualistiske oppfatninger med hensyn til forholdet mellom tanker og følelser.
- 4) hvordan Kohlbergs underliggende menneskemodell er filosofisk og idealistisk utledet, med klare normative implikasjoner, særlig uttrykt i de postkonvensjonelle nivåene. Jeg undersøker dette idealet i lys av en moderne biologisk menneskemodell.
- 5) hvordan samfunnsvitenskaplige arbeider, og blant dem også de psykologiske, hele tiden står i fare for å blande normative og deskriptive nivåer. I hvilken grad er denne kritikken rammende for Kohlbergs modell versus evolusjonspsykologiske innspill om moral?
- 6) implisitt, på et mer generelt plan, hvordan evolusjonspsykologiske tenkemåter og spørsmål kan bidra til å kaste lys over psykologiske problemstillinger.

I henhold til norsk fagtradisjon er begrepet "moral" og det tilhørende adjektivet "moralsk" knyttet til beskrivelser av konkret atferd og handlingsvalg i praksis, mens "etikk" betegner en mere systematisk refleksjon over slike handlingsvalg (Thommesen og Wetlesen 1996; Johansen & Vetlesen, 2000).

Ut fra denne forståelsesmåten beskriver "etikken" en mer teoretisk tilnærming, gjerne i form av ulike filosofiske "etiske" systemer. Jeg vil i denne oppgaven først og fremst forholde meg til praktisk moral, men i forbindelse med Kohlberg også berøre temaer om etiske systemer - og begrepet "moralsk system" vil da være ensbetydende med disse.

Når jeg beskriver "moraldomenet" forholder jeg meg først og fremst til fagfeltet psykologi og hvordan moralfenomener blir oppfattet og beskrevet innenfor psykologien. Med henvisning til "moralfenomener" mener jeg tanker, følelser og handlinger, men jeg kan også mene de bakenforliggende biologiske disposisjonene som tenkes å ligge til grunn for disse. Mer spesifikt omtaler jeg de siste som "moralske mekanismer", eller jeg omtaler også "føringer som ligger til grunn for moralske fenomener", og inkluderer da en videre form for kausale forhold som miljøpåvirkning, kultur og ideologier.

Kohlberg valgte å konsentrere seg om kognitiv utvikling og moralsk resonnering i forbindelse med moral. Som det fremgår av innledningen er det opp til den enkelte hvilket subdomene man ønsker å fokusere på. Problemet oppstår hvis Kohlbergs perspektiv for det første tar så stor plass at man oppfatter det som uttømmende, og hvis det i tillegg fremstår

som usikkert fundamentert. For å belyse begge disse momentene vil jeg i oppgavens første del forsøke å stille Kohlberg i relieff ved å beskrive moralfenomenet i hele sin bredde jevnfør definisjonen nedenfor;

A mental phenomenon that consists in thoughts and feelings about rights and duties, good and bad character traits (virtues and vices), and right and wrong motives and behaviors. It contains feelings of entitlement and obligation, as well as such evaluative feelings as pride, respect, gratitude, forgiveness, guilt, shame, disgust, and righteous indignation. It contains standards of conduct, conceptions of distributive, contractual, restorative, retributive, and procedural justice, and thoughts and feelings about purity, sanctity, and sin. (Krebs, 2005, s.5).

Brukt på denne måten får begrepet "moral" en svært vid ekstensjon, noe som underveis maner til presisjon med hensyn til hvilke deler av fenomenet jeg diskuterer.

Med hensyn til evolusjonspsykologi, som blir nærmere forklart nærmere under punkt 2. baserer jeg meg for en stor del på artikler og bøker av John Tooby og Leda Cosmides, Jonatan Haidt, David Buss, Dennis Krebs, Richard Alexander og Iver Myrsetrud. I forbindelse med Kohlberg: et knippe av hans originalartikler, samt et større utvalg av sitater fra ulike kritikere og referenter. Etter å ha forsøkt å oversette lengre sitater fra engelsk til norsk har jeg kommet frem til at nyanserikdommen i teksten kommer bedre frem på originalspråket, og at dette yter mest rettferdighet overfor opphavsmannen eller kvinnen. Tekstsitater er derfor hovedsakelig på engelsk. Engelske og norske faguttrykk brukes for øvrig om hverandre, men jeg forsøker å være konsekvent i forhold til de enkelte begreper. I forhold til "reciprocity" bruker jeg for eksempel alltid "gjensidighet" og i forhold til Kohlbergs "justice"; - "rettferdighet."

1.2. Moralforskningens historie

Hvorfor er vi moralske? Hva er en god handling? Har den sitt opphav i hjerne eller hjerte, og er moralske evner noe som læres eller modnes gjennom livet? Disse spørsmålene i tilknytning til moral har tradisjonelt vært filosofiens og religionenes domene (Kohlberg, 1971) men ble raskt gjenstand for interesse fra et gryende psykologifag. Og mens Darwinismen etter hvert skulle innta en slags metaposisjon innenfor psykologifaget var det i første omgang også

Darwin(1874, ref.i Wright, 1994) selv som leverte de første arbeidene om moral i *Decent of man*. Med tanke på den tradisjonen Kohlberg skulle komme til å følge er det også verdt å merke seg at Darwin var banebrytende på området ontogenese ved at han alt i 1871 publiserte systematiske studier av sin egen sønns utvikling (Saugstad, 1998).

Mot århundreskiftet var William James i første rekke opptatt av forholdet mellom vitenskap, religion og moral, og han anvendte en pragmatisk betraktningssmåte for å avgjøre verdien av religiøse og moralske oppfatninger(Saugstad, 1998). James var altså i mindre grad opptatt av ontogenetiske forløp enn av moraldomenets generelle betydning, og han er interessant fordi han muligens kan stå som representant for en allmenn ambivalens i forhold til Darwin. På den ene siden tilsluttet han seg evolusjonsteorien, på den andre siden blir han beskrevet som en dypt konservativ men også romantisk filosof som egentlig mistrodde psykologien som vitenskap(Hergenhahn, 1992).

G.S Hall(1922) var en pioner i arbeidet med omfattende spørreundersøkelser som inkluderte tusenvis av barn og unge. Som også Kohlberg skulle komme til å gjøre, ønsket Hall å basere skoleundervisning på arbeidene med barns utvikling, og han var en av de første som foreslo å bruke psykologien til å påvirke samfunnsutviklingen via en reformasjon av skolevesenet. Disse undersøkelsene kritiseres for å stå en del tilbake med hensyn til vitenskapelige krav både i databehandling og slutninger, men sies ikke desto mindre å ha betydd en ny vitenskapelig innfallsvinkel til psykologisk forskning(Knowles & McLean, 1992; Saugstad,1998). Hall var også talsmann for en evolusjonistisk rekapitulasjonsteori. Teorier av denne typen antar at ethvert individ i løpet av 9 måneder, fra unnfangelse til fødsel, gjennomgår alle stadiene som arten har tilbakelagt i løpet av evolusjonen. Erttertiden har påpekt det mangelfulle i denne hypotesen, men Hall kan som James huskes for å ha vært en pioner på området evolusjon og psykologi, og han hadde store forventninger til at evolusjonsteorien skulle kunne ta fysikkens plass som modell og ideal for vitenskaplig tenkning (Hergenhahn, 1992).

James Mark Baldwin knyttet imidlertid tettere opp til Piagets og Kohlbergs senere arbeider. I 1906 utga han ”*Social and Ethical Interpretations in Mental Development*” der han fremstår som moderne i sin evolusjonsforståelse ved å skjære klar av Lamarckanske prinsipper, drøfte interaksjonen mellom fylogenesen og ontogenese, og gjennom sin beskrivelser av barns kognitive utvikling på visse områder foregripe Piagets genetiske epistemologi (Saugstad, 1998).

Mellomkrigstiden betegner liten interesse for moralpsykologiske spørsmål, men Hartshorne & Mays bredt anlagte ”*Studies in the nature of character*” av 1928, 1929 og 1930

betegnes av Kurtines & Gewirtz (1995) som en av de viktigste og mest omfattende masseundersøkelsene av moralsk utvikling og atferd. Innenfor et behavioristisk rammeverk utviklet de testverktøy for å undersøke størrelser som lyving, stjeling, altruisme, evne til samarbeide og andre moralrelaterte trekk. Og de undersøkte systematisk hvordan disse trekkene utviklet seg i sammenheng med ulike samfunnsinstitusjoner.

Psykodynamikkens innflytelse på moralpsykologien kan spores tilbake til Frankrike på slutten av 18hundretallet, og til Charcot i Paris (Haugsgjerd, 1990) hvor tre av hans studenter; Binet, Freud og Piaget, hver for seg skulle komme med viktige utviklingspsykologiske arbeider (Ref. i Lerner 2002). Binet er først og fremst kjent for sitt arbeid med mental testing og utvikling av intelligensbegrepet, men gjennom observasjon av sine egne barn begynte han imidlertid også arbeidet med å beskrive kognitiv ontogenese (Saugstad, 1998).

Freud på sin side kombinerte en naturvitenskapelig (hydraulisk/dynamisk), delvis Darwinistisk innfallsvinkel til mennesket, der moral nødvendigvis blir ett tema som berøres. I landskapet mellom de tre sjelskreftene id, ego og superego betegner moral en størrelse som holder mennesket i takt med samfunnet rundt, men moralen utgjør også en brysom faktor som representerer grunnlaget for psykisk patologi. Erik Erikson (ref. i Jerlang, 1988) som psykodynamiker og viderefører av Freuds arbeider vektla imidlertid ego på bekostning av id, og ga dermed individet noe av sin autonomi og selvbestemmelse tilbake. Erikson var banebrytende i forhold til å vektlegge både indre og ytre faktorer i mennesket, han beskrev en utviklingsmodell som var nyskapende ved at den ikke bare begrenset seg til barnealder men som fortsatte gjennom voksenliv og inn i alderdommen, og han var personlig og intenst opptatt av tilværelsens moralske sider.

Piaget er av vesentlig betydning i dette tidsrommet fordi han formulerte den modellen som Kohlberg skulle komme til å videreføre. Som Darwin bygget han sine arbeider på observasjon av egne barn og grunnla en tankegang om kognitive stadier som basis for både formell tenkning og moralsk utvikling. (Gibbs, 2003)

Innenfor atferdspsykologien hadde man redusert moralsk atferd til et komplekst sett av mekaniske reflekser, tillært gjennom betinging. Behaviorismen beskrev på denne måten den totale determinisme, uten egne moralske valg eller selvstyrte prosesser, fullstendig overgitt miljøets påvirkning.

Bandura representerer en nyere form for læringspsykologisk forståelse gjennom sin "Self efficacy theory" (1977, ref. i Lerner, 2002), med direkte innspill om moral der han trekker veksler på andre faktorer som kognisjon, sosial interaksjon og personlighet.

Den *kognitive bølgen* på 50 og 60-tallet kan betraktes som en revitalisering av en interesse som hadde dype røtter fra 1800-tallet og den tiden da psykologien etablerte seg som selvstendig vitenskap (Saugstad, 1998). Samtidig oppstod den som en motreaksjon på de behavioristiske og Freudianske skoleretningene som lenge hadde vært toneangivende, og som allment ble oppfattet å være deterministiske og levne liten plass til individets egen vilje og bevissthet. Kohlberg var en del av denne kognitive bevegelsen, spesifikt inspirert og påvirket av Piaget (Kohlberg, 1981). Gjennom sine arbeider konstituerte han nærmest på egenhånd fagfeltet moralpsykologi, og bidro til at en nyansert empirisk tilnærming ble malen for studier av moral (Crain, 1985; Haidt, 2000).

2.0 Moral og evolusjonsteori

2.1. Et nytt verdensbilde

Evolusjonsteoriens potensiale for innflytelse på moraldomenet var åpenbart fra første øyeblikk (Wright, 1994). Det kom bidrag fra både biologi og filosofi, fra Darwin selv, etter hvert fra Friedrich Nietzsche, Aldous Huxley og Peter Kropotkin (ref. i Berg Eriksen, 1989; Ridley, 1996; Mysterud, 2003). Indirekte gjorde evolusjonsteorien seg gjeldende som et metaperspektiv med føringer på arbeidene til alle som etter hvert beskjeftiget seg med moral, fra James til Freud, Bandura, og Kohlberg (1981). I tillegg oppstod det på midten av nittenhundretallet og utover en variert underskog av innspill med forgreininger til økonomi og antropologi, og fenomener som gjensidighet og spillteori ble på 60 og 70-tallet utforsket og beskrevet av Robert Trivers, Sahlins, Axelrod & Hamilton.

Evolusjonslæren har nedfelt seg i en lang rekke "retninger" og "ismer" både innenfor naturvitenskap og samfunnsfag. Man snakker om, "psykodarwinisme" til forskjell fra "darwinistisk psykologi", "komparativ psykologi" versus "etologi", "sosiobiologisk psykiatri", "økologisk demografi" og "human paleopsykologi" osv, (Mysterud, 2003). Enkelte retninger med så sterke ideologiske, politiske og moralske konnotasjoner at det er et viktig poeng for moderne evolusjonsinteresserte å klargjøre egen posisjon ved å erklære hva man *ikke* er.

Evolusjonspsykologi er *ikke* det samme som sosiobiologi (Kennair, 2004; Cosmides & Tooby, 1997) som høstet herostratisk berømmelse fra midten av 70-tallet, og som gjerne assosieres med oppfatninger om determinisme og reduksjonisme. Om dette ryet er bygget på misforstått grunnlag (Mysterud, 2003) finnes det allikevel faglige grunner til å fremheve forskjellene mellom sosiobiologi og evolusjonspsykologien. Jeg skal mot slutten kort komme

tilbake til enkelte elementer i forbindelse med sosiobiologidebatten, men tar forøvrig ikke stilling til diskusjoner mellom ulike retninger innenfor evolusjonsperspektivet.

Evolusjonspsykologi slik den fremstår i dag bygger på et forsøksvis mer nyansert og oppdatert teorigrunnlag fra evolusjonsbiologi og kognitiv nevrovitenskap (Tooby & Cosmides 1997), og kan sies å ha oppstått da støvet fra sosiobiologistriden begynte å legge seg mot slutten av 1980 årene (Mysterud, 2003; Kennair, 2004).

I løpet av det samme tidsrommet, fra begynnelsen av 1980-tallet, gjennom 90-tallet og frem til i dag har utviklingen av ny teknologi, og særlig sofistikerte hjerneavbildningsteknikker, vært omfattende. Samtidig kan det se ut som om erfaringene man høstet fra sosiobiologien, og også fra andre fagdebatter der frontene har stått steilt mot hverandre har resultert i en større ydmykhet og faktisk ekletisme som bidrar til konstruktiv dialog fremfor ødeleggende polarisering. I forlengelsen av arbeidene til kjente forskere som Damasio og Gazzaniga, og gjennom artiklene til Tooby og Cosmides, Buss, Pinker, Mayr, Symons, Gigerenzer, Daly, Wilson, og andre har en ny versjon av evolusjonsbasert psykologi vokst frem (Tooby & Cosmides, 1997; Buss, 1999; Kennair, 2004).

Tooby og Cosmides (1997) understreker den sterke forankringen til tidligere evolusjonære tenkere, men betoner den nye retningens potensiale som metaperspektiv. Evolusjonspsykologien ønsker ikke bare å være enda et fagområde innenfor psykologien, men en måte å *tenke om psykologi på* (Tooby & Cosmides, 1997/2004). En betraktningmåte, eller også erkjennelsesramme som tar mål av seg til å integrere det psykologiske landskapet. Nedover til biologi og nevrovitenskap, og oppover til sosiologi og kulturstudier (Buss, 1999; Kennair, 2004).

2.2. Evolusjonspsykologiske forklaringsmåter

Hvorfor er det hensiktsmessig å studere psykologiske fenomener i lys av evolusjonære perspektiver? Evolusjonslæren taes på mange måter for gitt som ett bakteppe for psykologien gjennom 150 års hevd, og fremstår med ny vitalitet gjennom den fremgangen som er vunnet innenfor biologisk psykologi, nevrovitenskap og genteknologi de siste tyve til tredve årene. Dette er imidlertid forskning som for en stor del befatter seg med mekanismeaspektet ved den menneskelige psyke. De fleste anerkjenner nevrovitenskap, men overser ofte evolusjonsanalysens komplementerende perspektiver (Ravelingien, 2007). På moralområdet forsøker nevrovitenskapen å påvise hvordan moral er generert av spesifikke nevralt mekanismer og strukturer, men evolusjonsgrepet bidrar i tillegg med kartlegging av de

adaptive fortjenestene som har gjort at fenomener som moral og de strukturene som ligger til grunn for moral har evolvert.

2.3. Tilpasninger og evolusjonær funksjon.

Enhver evolusjonsteoretisk beskrivelse av menneskets opprinnelse tar utgangspunkt i en tenkt størrelse av enkel oppbygning, en *organisme*. Utledet fra den generelle evolusjonsteorien handler organismens biologiske "mening" eller funksjon om selvbevarelse og bidrag til videreførelse av slektens genetiske materiale. For Darwin og Herbert Spencer var riktignok den enkelte organisme, og ikke genene den sentrale enheten i evolusjonsprosessen (ref i Buss, 1999), men ved kartleggingen av arvelovene og genenes funksjoner falt uløste brikker på plass, og gjennom en syntetisering av evolusjonslæren og Mendels arvelov oppsto den moderne evolusjonsforståelsen, eller neo-darwinismen (Mysterud, 2003; Schaffer, 1996). Buss (1999) beskriver hvordan denne dynamikken ble forstått mer inngående gjennom arbeidene til Hamilton, Wilson og Dawkins på 60 og 70 tallet, og hvordan individets betydning på et vis ble ytterligere devaluert (Buss, 1999; Wright, 1994). En genetisk-biologisk funksjonsforklaring om gener programmert for replikasjon beskriver imidlertid bare et første analysenivå, der det i neste omgang er nødvendig å karakterisere vesentlige kjennetegn og trekk ved måten genene samvirker på.

Bestående egenskaper hos en organisme er "adaptasjoner" eller "tilpasninger". Med det menes et trekk ved en organisme hvis utforming skyldes naturlige utvalg i en spesiell funksjonell sammenheng (Williams, 1996; Mysterud, 2003). Dette henviser til minst tre forhold;

- 1) Egenskaper og trekk ved et individ i dag finnes fordi de har vist seg som hensiktsmessige verktøy i kampen for det evolusjonære hovedmotiv, overlevelse og replikasjon.
- 2) Det angitte trekket representerer en genotype som hele tiden har vist seg mest levedyktig i konkurranse med et stort utvalg andre genotyper. Suksess i livskampen beskrives ofte som *fitness*: det totale potensialet for videreføring av gener. Dette kan nyanseres i direkte fitness i form av eget avkom, eller også indirekte fitness gjennom genetisk sammenheng med slektninger og deres avkom.
- 3) Denne prosessen har aldri foregått i et vakuum, men i et konkret miljø som dermed har vært den utvelgende faktoren for hvilke trekk som skal videreføres. Det betyr at "levedyktighet" ikke er absolutte fikserte størrelser, men at ulike kvaliteter vil kunne defineres som levedyktighet avhengig av hvilke utfordringer som det omgivende miljøet har å by på.

En gitt egenskap er ikke *tilfeldig*. Men fordi den er det ytterste leddet i en lang kjede av indre biologiske og ytre miljømessige forandringer er den *relativ* fordi denne kjeden kunne sett helt annerledes ut.

2.4. Hjernen som summen av tilpassede ”moduler”

Jeg har forklart adaptasjonsbegrepet ovenfor i forbindelse med trekk og egenskaper, men det kan like gjerne brukes til å forklare seleksjon av konkrete hjernemekanismer. Det er hjernen som medierer adapterte egenskaper og som gjennom fylogenesen har adaptert på grunn av sine funksjoner, på lik linje med alle andre organer i kroppen; leveren driver i komposteringsbransjen, hjernen i informasjonsbehandlingsavdelingen, begge med det formålet å gjøre individet best mulig rustet for overlevelse og replikasjon. Fra dette perspektivet er hjernen en avansert datamaskin, og spørsmålene psykologer ønsker å få svar på handler om hva slags programvare som finnes i denne ”computeren” - hva er de artstypiske spesialutviklede programmene som utgjør den menneskelige hjerne (Tooby & Cosmides, 1997, 2002, 2004)?

”Program”, ”nettverk”, ”modul” eller ”komputasjonell mekanisme” er ikke synonyme begreper, men henviser alle til disse spesialiserte funksjonene i hjernen som gir opphav til ulike former for spesifikk atferd. Evolusjonspsykologer tror ikke at hjernen har en generell problemløsningsmekanisme som er like flink til å lage pannekaker som til å forstå kvantefysikk, men at den består av spesialiserte moduler som har evolvert med forskjellige oppgaver på forskjellige tidspunkter (Buss, 1999, Myserud, 2003). ”Metaforisk kan sinnet sammenlignes med en sveitsisk lommekniv, et verktøy hvis totalutforming er preget av kompromisser mellom helhet og de forskjellige enkeltverktøyene” (Kennair, 2004, s.26). Poenget er at naturen har satt visse rammebetingelser for hva vi kan bruke vår hjerne til. I motsetning til hos flaggermus har ikke ørene våre evolvert for å oppfatte ultralyd (Gazzaniga, Ivry, & Mangun, 2002), men samtidig har vi utviklet enestående potensialer for utvikling av kompleks tenkning, språk og sosialitet.

2.5. ”Hinsides godt og ondt”- om naturens verdinøytralitet

Som individer lever vi i spenningen mellom det gode og det onde, mer eller mindre prisgitt følelser av sorg og glede, forundring, melankoli, hat og kjærlighet. Fra en type vitenskaplig ståsted finnes det ikke handlinger som er gode eller onde i seg selv, begrunnet av autoriteter

lik de Kohlberg benevner som "divine command as revealed by the bible or other documents of revelation" (Kohlberg & Ryncarz, 1986, s.196). Handlinger mellom mennesker utfoldes i en verdifri, nøytral natur og evolverer over tid hvis de bidrar til evolusjonær suksess.

I forbindelse med Kohlbergs stadie 2, nedenfor, skal jeg komme tilbake til gjensidighetsfenomener. Det som er viktig å forstå i denne sammenhengen er det underliggende prinsippet. Aspektet av *gjengjeldelse* hinsides varebyttets innhold. Gjensidighet har ikke evolvert fordi godhet, sosialitet eller gruppetilhørighet er hensiktsmessig, men fordi det å yte noe for andre vil kunne føre til utnytting og dermed er potensielt livsfarlig hvis det ikke finnes rammer for samhandling. I følge Buss og Duntley (2004) er ikke ondskap "ondt" hvis man betrakter det med naturens briller. Det er heller å betrakte som et lite effektivt transaksjonsmønster. Når livet er en kamp for å maksimere *fitness* vil enhver handling som øker din egen, men også reduserer andres *fitness* være en fordel. Handlinger av en type som universelt konnoteres med ondskap, som for eksempel overlagt mord, vil derfor være evolusjonært lønnsomme. Det å dø fratår ikke bare individet den direkte muligheten til videreføring av gener, men kan som Buss og Duntley eksemplifiserer ha ringvirkninger for genetisk fitness for slekt og kommende slektsledd i generasjoner. Med offerets død kan *han*, hvis det er en mann, og det er statistisk sannsynlig at det er en mann som blir myrdet, ikke lenger sørge for de barna han allerede har, dermed forringes deres mulighet til egen forplantningssuksess, i enkelte kulturer er det for eksempel påvist at barn uten fedre har 10 prosent mindre sjanse til å overleve (Hill & Hurtado, 1989). Hvis hans kone fortsatt lever og gifter seg på nytt blir barna *stebarn* – det forholdet som statistisk har størst korrelasjon med barnemishandling og misbruk, (Buss & Duntley, 2004) og på samme vis står hans søstere og brødre, nevøer og nieser i fare for å tape på hans død på samme vis. Det er med andre ord stor gevinst i å ta livet av andre hvis man bare kunne slippe unna med det! Men fordi gjensidighetsprinsippet gjelder også for denne typen handlinger (Sahlins, 1965), øye for øye, tann for tann, vil omkostningene ved å utsette seg for de samme type kvestelser man har påført andre fort bli dyre.

Prinsippet ved å påpeke det mulig adaptive ved å motarbeide eller fjerne evolusjonære konkurrenter understreker imidlertid noe vesentlig ved den evolusjonspsykologiske modellen. Evolusjonsprosessen har selektert en mengde egenskaper som vi kaller "gode" eller "onde", alt ettersom de gir opphav til større eller mindre fitness, avhengig av om vi selv tjener på det, eller om andre tjener på det på vår bekostning. Onde handlinger kan forstås som reproduktive handlinger i den ekstreme enden av et kontinuum med hensyn til relevante kostnader. (Buss & Duntley, 2004) Og dette trenger ikke å kollidere med påvisningen av at

egenskaper som samvittighet, empati og moral later til å ha universell utbredelse, men det minner oss om alle disse egenskapenes egentlige funksjon, som ”adaptive våpen”(Alexander, 1990).

2.6. Menneskets plass i naturen

Et grunnleggende evolusjonært prinsipp omhandler kontinuiteten mellom mennesker og andre skapninger i artshierarkiet (Veerbeek, 2006; Schaffer, 1996).

Mennesker fremstår riktignok som unike fordi vi er kulturelle, sosiale, ”åndelige” og spirituelle i vår natur, men også disse egenskapene har en klar biologisk opprinnelse og funksjon, avledet fra det evolusjonære hovedmotiv (Buss, 1999). Hvis en egenskap som moral er en del av vår biologiske ballast med røtter i en fylogenetiske fortid er det naturlig å tenke seg at moralens forløpere er mekanismer, trekk og adferd vi har delt, og fortsatt deler med andre arter som vi lever sammen med i dag (Veerbeek, 2006). Fylogenetiske studier av trekk eller adferd innebærer derfor en teoretisk rekonstruksjon av fortidige livsmiljøer, basert på observasjoner av menneskets bestående natur, samtidig som det er relevant å se på hvordan moralske og sosiale instinkter og adferd fortsatt utfolder seg hos andre arter (Mysterud, 2003; Preston & deWaal 2002; Tooby&Cosmides, 1997; Zeifman, 2001).

Mennesket er med dette verken senteret i kosmos, ”toppen av utviklingen”, eller det øverste nivå på en lineær utviklingsstige, bare en kompleks artsspesifikasjon innenfor sin sjanger; når flaggermus jevnfør eksempelet ovenfor har sensoriske tilpasninger mennesket bare kan drømme om, befinner de seg derfor partielt på et ”høyere” utviklingsnivå enn hva mennesket gjør. Idehistorisk kan dette beskrives som en fortsettelse av den ”copernicanske vendingen” i synet på menneskets suverenitet som har pågått helt fra opplysningstiden og frem til i dag, og jeg mener at en slik anskuelse av menneskets rette plass i naturen har forbindelse til noen av de manglende jeg vil påpeke i forbindelse med Kohlbergs modell nedenfor.

2.7. Komplementære analysenivåer

Kroppen består av om lag 75% vann. Dette er like sant for en biolog og en kjemiker som det er for en evolusjonspsykolog at genene er egoistiske i den forstand at de er programmert for replikasjon. Påstanden om at mennesker i kraft av dette kun *er* egoister er derimot like meningsfulle som om en kjemiker påstod at samfunnet bestod av 75% vann. Utsagn om egoisme, eller for den saks skyld vann er ikke gale, men de må ikke ukritisk avledes fra det

forklaringsnivået de hører hjemme på (Bailey, 1987). Et svar på spørsmålet om evolusjonspsykologiens nytteverdi handler imidlertid om muligheten av å undersøke et gitt fenomen eller et trekk på komplementære analysenivåer, som for eksempel ved hjelp av Nico Tinbergens metodologi fra 60 og 70 tallet, kjent som *Tinbergens fire spørsmål* (ref i Mysterud, 2003; Preston & deWaal, 2002; Zeifman, 2001). Det første spørsmålet dreier seg om funksjonen til en gitt adferd; *hvorfor* er denne adferden nødvendig for dyrets suksess, hvilken overlevelsesverdi – eller *adaptive fordeler* har det gitte trekket? Det andre spørsmålet undersøker adferdens evolusjonære historie. Hvordan har en gitt adferd *evolvert* gjennom tidene? Når oppstod et trekk og hvordan har det endret det seg gjennom fylogenesen? Det tredje spørsmålet dreier seg om fysisk substrat; Hvordan foregår *responsmekanismene*, og hvilke nervebaner og hjernemoduler medierer det gitte trekket? Det fjerde spørsmålet omhandler ontogenesen; oversettelsen av genotype til fenotype; hvordan *utvikles* et gitt trekk mens individet modnes? De første spørsmålene er *ultimate* spørsmål som omhandler et trekks nytteverdien; de er ”hvorfor-spørsmålene”. De siste to spørsmålene er *proksimate* spørsmål om bevirkende mekanismer, eller ”hvordan-spørsmålene” (Preston & deWaal, 2002)

Ved å forklare et gitt trekk eller en atferd på slike forskjellige nivåer, forankres det gitte fenomenet i en større biologisk, evolusjonær sammenheng, samtidig som hvert nivå synes å befeste og forsterke de øvrige. For å systematisere egen tenkning rundt psykologiske problemstillinger har jeg funnet stor nytte i Tinbergens spørsmål og skillet mellom det proksimate og ultimate. Disse distinksjonene vil derfor både eksplisitt og implisitt prege oppgaven.

3.0. Lawrence Kohlberg

3.1. Moral i lys av kognitiv utvikling.

Kohlbergs metodiske utgangspunkt, forankret i Piagets genetiske epistemologi, stammer fra den longitudinell studien han selv påbegynte i 1955; der han via et semistandardisert intervju stiller forsøkspersonene overfor hypotetiske moralske dilemmaer, og hvor svarene analyseres med hensyn til kompleksitet og evne til desentralisering (Kolberg, 1981; Colby, Gibbs, Kohlberg & Liebermann, 1983). I hans mest kjente dilemma må ”Heinz” ta stilling til hvorvidt han skal bryte seg inn på et apotek for å hente livsnødvendig medisin til sin dødssyke kone, og dermed gjøre seg til tyv, eller la være og la henne dø. Utfra svarene mente Kohlberg å finne grunnlag for at mennesker i møte med slike dilemmaer fordeler seg over 6 nivåer av økende moralsk innsikt.

Vesentlige trekk ved modellen kan beskrives som følgende;

- 1) Undersøkeren ønsker å høre hva deltakeren mener når det treffer moralske beslutninger, fremfor å attribuere mening til utsagnet fra et utvendig system av fortolkninger som er ukjent for ham eller henne. Med dette bryter Kohlberg med behavioristiske forklaringer, og *individet* trekkes dermed fram på bekostning av miljøet og formende ideologier i kulturen (Bebeau, Narvaez, Rest & Thoma, 1999). Bevegelse gjennom stadiene er allikevel betraktet som et samspill, en interaksjon mellom strukturerende tendenser i organismen og sosiale elementer i den omgivende verden (Kohlberg, 1984).
- 2) Bevegelse fra et stadie til et annet foregår gjennom gradvis ”transformering og forskyvning” av det gamle, noe som resulterer i at individet forbigående vil kunne resonnere på to stadier (Colby, Gibbs, Kohlberg & Liebermann, 1983).). Stadiene konstituerer en invariant sekvens av individuell utvikling, og beveger seg progressivt fra mindre til mer integrerte strukturer. Stadier kan ikke hoppes over eller integreres i en annen rekkefølge, regresjon forekommer ikke, selv om utvikling ikke er garantert. Den invariante sekvensen gjelder universelt og er ikke påvirket av sosial klasse, historisk epoke eller kjønnsforskjeller.
- 3) De moralske stadiene konstituerer distinkte eller kvalitativt forskjellige veier med hensyn til hvordan man *tenker* om det samme problemet. Til tross for en viss form for ”overlapp” i bevegelsen fra ett stadium til et annet karakteriserer de derfor en underliggende helhetlig organisasjon av tanken. Når et gitt nivå er konsolidert er individet konsistent i sin tenkning i den forstand at alle dilemmaer prosesseres innenfor det gitte stadiet man er på (Kohlberg, 1984).
- 4) Kohlbergs modell beskriver et vertikalt hierarkisk utviklingsforløp der den moralske modningen beveger seg fra enklere til mer komplekse ideer. Fordi de moralske strukturene som definerer høyere nivåer av moralsk utvikling er mer kognitivt sofistikerte enn de som definerer lavere stadier, mer differensierte, integrerte og logiske og i større grad basert på mer nyansert perspektivtaking, gir de opphav til mer moralske avgjørelser (Krebs, 2005).

Kohlbergs første arbeider var basert på en krysseksjonell undersøkelse av 98 gutter i alderen 10 til 16 år, noe som ikke var tilstrekkelig for å bygge en hel teori, og Kohlberg innledet derfor en longitudinell undersøkelse som skulle vare helt fra begynnelsen av 60 årene og fram til 80-tallet. Gjennomgående i disse arbeidene gjelder det at de fire første stadiene

synes å utfolde seg som predikert av Kohlberg: alle forsøkspersonene gjennomgår en utvikling i riktig rekkefølge, og ingen hopper over noen av sekvensene. Blandt tiåringer resonerte 60% på nivå 2, blant 16 åringer 60% på nivå 3, og deretter viste utvalget en jevn stigning mot nivå fire, til 60% hos de som var 36 år (Colby, Kohlberg, Gibbs & Liebermann, 1983). Parallelle undersøkelser fra andre kulturer viser den samme trinnvise utviklingen fra enklere til mer kompleks resonnering, hans egne tall indikerer like mønstre i USA, Tyrkia, Taiwan og Mexico; uten vesentlige skiller mellom sosial eller religiøs tilhørighet som katolikker versus protestanter, jøder, buddister, muslimer eller også ateister.

Etter hvert som Kohlberg la fram sine resultater manglet det imidlertid ikke på kritiske røster. Mange replikerte dilemmaene i andre settinger og kulturer og stilte seg skeptiske både til metoden og teorigrunnlaget. Som for eksempel Kurtinuss & Greif (1974), Simpson (1974) og etter hvert Nancy Gilligan (1982) som i ettertid kanskje har fremstått som den mest kjente opposenten. På bakgrunn av disse innsigelsene, og etter egne erfaringer fra den longitudinelle studien førte det til at Kohlberg omarbeidet deler av den opprinnelige modellen. Dette resulterte i revisjonene på begynnelsen av 80-tallet og i de posthumt utgitte artiklene fra 1987 (Colby & Kohlberg, 1987).

3.2. Kritiserte aspekter

Kritikken av Kohlberg kan grupperes under minst fire overskrifter (Bebeau, Narvaez, Rest & Thoma, 1999; Lerner, 2002);

- Kohlbergss perspektiv dekker bare begrensede aspekter ved moralpsykologien og utelater diskusjoner av sammenhengen tanke- handling, moralske emosjoner, ubevisste og intuitive motivasjoner, samt prososiale handlinger (Haidt, 2001).
- Svakheter både ved metode og teori synes å gi dårlig validitet med hensyn til å påvise universell, krysskulturell utbredelse (Snarey, 1985; Gibbs, 2003).
- Stadienes "globale" karakter i retning av å skulle gjelde på tvers av situasjoner viser empiriske svakheter. Det samme gjelder trappetrinnsforløpet som på hvert nivå tenkes å utelukke bruken av "gamle" resonnementstrategier fra tidligere nivåer. (Krebs, 2005)
- De postkonvensjonelle stadiene er altfor eksklusive, kulturelle og avhengige av spesifikk utdanning eller også personlighet. I den grad modellen som helhet sliter med empirisk holdbarhet gjelder dette i særlig grad for den postkonvensjonelle fasen, og det kan se ut som om den er tatt med av andre mer idealistiske eller normative grunner enn hva som er tilfelle for stadiene 1 til 4 (Crittenden, 1992).

Kevin MacDonald drøftet Kohlberg ved hjelp av evolusjonsteori i 1988, og Dennis Krebs(2005) har senere skrevet flere artikler som forsøker å rekonseptualisere fasene utfra evolusjonpsykologiske prinsipper. Mens tradisjonelle undersøkelser av modellen i vesentlig grad baserer seg på empiriske funn som enten støtter, svekker eller også falisfiserer vesentlige postulater, søker Macdonald og Krebs å belyse de ulike fasenes former for resonnement utfra evolusjonær *hensiktsmessighet*. I henhold til innledningen ovenfor om evolusjonpsykologiske tenkemåter, må de elementene som inngår i en universell utviklingsteori sannsynliggjøres i lys av hvordan de kan tenkes å ha evolvert som adaptive egenskaper gjennom fylogenesen. Med referanse til hva jeg har skrevet om nødvendigheten av komplementære analysenivåer skal jeg derfor redegjøre for Kohlbergs seks faser i lys av Tinbergens fire spørsmål. Spørsmålene om hensiktsmessighet, utviklingshistorie, individuell utvikling, og bevirkende mekanismer.

3.3. Stadie 1.

Kohlbergs første stadie handler om umiddelbar lydighet, eller det mange vil beskrive som ”blind underkastelse”. Barnet, eller individet forholder seg til en autoritet som oppfattes å ha all makt, og kreftene som motiverer til å underlegge makten er frykten for straff. På dette nivået eksisterer ikke sofistikerte former for likeverdig samarbeide. Stadie 1. er langt på vei de autoritære foreldres, kongens, diktatorens eller føydalsystemets moral, og begrepet ”prekonvensjonell” handler om at individet ennå ikke oppfatter seg som medlem av et samfunn Moral og moralske regler er løsrevet fra en selv, påtvunget av de andre og de sterkere (Kohlberg, 1986; Craine, 1985). Moral har ingen bestandighet utover den spesifikke situasjonen, derav også begrepet *moralisk realisme* med parallell til Piagets beskrivelse av den manglende evnen til å opprettholde erkjennelsen av et skjult objekt: når ballen er borte er den glemt. Det stilles ingen spørsmål ved sannheten i en regel, og moral kan derfor begrunnes baklengs; blir man straffet må handlingen være gal. Normer er ikke bare arbitrære, men med et anstrøk av noe vilkårlig; ingen sanksjoner – ingen moral.

3.4. Sosialitetens begynnelse – ”moralens” tilblivelse.

I lys av evolusjonlæren er frykten for straff antagelig en av de eldste, enkleste og mest vanlige former for motivasjoner. Underkastelsesatferden på det første prekonvensjonelle stadiet springer ut av det allestedsnærværende dilemma at organismen fra begynnelsen av så å si er

”skutt inn i tilværelsen” med en disposisjon for overlevelse og formering, men uten forutsetning for å klare seg alene. Går vi tilbake til begynnelsen er det mulig at de første livsformer på jorda var mer individualistiske (Ridley, 1996), men selv enkle organismer på cellenivå må ha utviklet forskjellige former for *koherens* for ikke å bukke under i den fysiske verden. Med koherens menes at de enkelte ledd og organer må være presist og fleksibelt korrelert med hverandre for at ikke organismen raskt skal brytes ned av forskjellige fysiske og kjemiske prosesser (Laszlo, 2003). Både for encellede organismer og mer komplekse livsformer er derfor sammenføyning og samarbeide et bærende adaptivt prinsipp. Interaksjon med andre er en nødvendig forutsetning for forplantning og replikasjon, og gjenfinnes på alle nivåer i naturen. Celler slutter seg sammen i klumper, insekter i svermer og tuer, og høyere utviklede skapninger som pattedyr i flokker og samfunn (Ridley, 1996).

For mennesker kan denne sondringen mellom adskilthet og samarbeide best beskrives som en av tilværelsens alvorligste utfordringer. Noe av det første spedbarn må lære seg er forskjellen mellom seg selv og brystet, seg selv og mor, (Stern, 2003) for deretter å detektere forskjellene mellom objekter på den ene siden, og intensjonelle, levende individer på den andre (Premack, 2002). Resten av livet kan sies å være farget av det samme grunntemaet; det å kalibrere grensegangene mellom egen og andres ansvars og innflytelsessfære (Baumeister og Leary, 1995; Atkinson, Atkinson, Smith, Bem, & Nolen-Hoeksema, 2000; Killen & Smetana, 2006). På en livsarena der vi er gjensidig avhengige av hverandre for forplantning, samarbeide og beskyttelse.

I lys av dette kan man finne et funksjonelt utgangspunkt, ikke bare for hva som ligger til grunn for moralsk utvikling, men for at vi fungerer som moralske aktører overhodet. Jevnfør psykologer på tvers av fagretningene, som Tooby & Cosmides(1997), Bråten(2000), Preston & deWaal (2002) eller Stern(2003), ligger det i *menneskets egen natur*; vi er i hele vår forfatning ”sosiale” skapninger fordi vi er avhengige av samhandling.

3.5. Mekanismer for sosial persepsjon

Straff og belønning jevnfør Kohlbergs første nivå, er bare virksomme strategier blant organismer med utrustning for å detektere forskjeller i sensoriske stimuli, eksempelvis persipert som ro versus uro, smerte versus tilfredsstillelse. Slike emosjoner forklares ofte innenfor termene av et feedbacksystem (Hediger,1964; MacLean, 1993; Tellegen, Vaidya,

Watson & Wiese, 1999). I den forstand at synet av en klapperslange eller en kurv med jordbær gir opphav til en bevegelse *bort fra* – eller i retning *mot* objektet.

I følge MacLean (1967, 1990) ble de mekanismene som underligger gruppedannelser blandt høyerestående arter muliggjort av komplekse forandringer i hjernestrukturer som styrer emosjonelle prosesser, ved overgangen fra reptil til pattedyr. Disse strukturene som omfatter amygdala, hippocampus, septum og en rekke andre kjerner ble i tredveårene kjent som "Papez circuit", oppkalt etter nevroanatomisten James Papez. I dag bedre kjent som "*det limbiske system*" (MacLean, 1990). MacLean mener at den fundamentale evolusjonære endringen kom med dette områdets utvikling. Ikke bare som medierer for et avansert emosjonelt-homeostatisk system, men først og fremst gjennom bindinger til andre deler av hjernen som dermed ga muligheter for at finstemt affektiv informasjon kunne prosesseres, og etter hvert signaliseres til andre.

Å reagere emosjonelt er en ting, å omgås andre emosjonelle individer noe annet. Preverbal kommunikasjon mellom medlemmer i en gruppe handler ikke bare om å spille ut eget følelsesregister, men å kunne gjenkjenne den andres tilstand og intensjoner. I første omgang ble slike mekanismer for spontan imitasjon og simulering drøftet av Darwin, senere av McDougall, Lipps og Ekman (ref. i Gammelgaard, 1994).

Meltzoff (1990) beskriver en slik spesifisert prosess for ansiktsimitasjon, og demonstrerer gjennom sin Active Intermodal Mapping Hypotesis (AIM) hvordan persepsjonen av en annens uttrykk kan eksitere tilsvarende følelser hos den som iakttar. I en studie blir et gitt ansiktsuttrykk persipert fort og automatisk i sin rent visuelle konfigurasjon, som for eksempel et smil med oppadvendte munnviker eller sinne med nedtrukne øyebryn. Gjennom proprioseptiv tilbakemelding registrerer personen deretter sitt eget ansiktsuttrykk – og oppnår ved fortløpende registrering og sammenligning av forskjeller og likheter å forandre dette i retning av modellens. Via facial feedback (Tomkins, 1962, ref. i Atkinson, Atkinson, Smith, Bem, & Nolen-Hoeksema, 2000) injiseres deretter den aktuelle sinnstilstanden. Med hensyn til virkemekanismer i hjernen refererer Gallese, Ferrari, og Umiltà (2002) til hvordan man via MRI-målinger har påvist at amygdala aktiveres ved *observasjon* av andres uttrykk Carr (2001), og at den samme aktiveringen inntreffer ved egen imitasjon av det samme uttrykket. Likeledes ser det ut som om de såkalte speilnevroner man har funnet i apehjerner kan være det første skritt på veien til kartlegging av det spesifikke nevrokjemiske substratet for prosessen (Di Pellegrino, Fadiga, Fogassi, Gallese & Rizzolatti, 1992). Gallese, Ferrari, og Umiltà (2002) beskriver hvordan tilsvarende single-cell eksperimenter, også med mennesker,

har demonstrert at de samme nevronene aktiveres, både ved å se smerte hos andre og når man selv opplever smerte.

I sin perception action modell fra 2002 forklarer Preston og deWaal hvordan empati kan beskrives i termer av en generell *speilingsmekanisme*;

...attended perception of the objects state automatically activates the subjects representations of the state, situation, and object, and that activation of these representations automatically primes or generates the associated autonomic and somatic responses, unless inhibited.”

(Preston & deWaal, 2002, s.4.)

Empati blir dermed å regne som en del av det emosjonelle feedbacksystemet, langt fra folkelige konnotasjoner om empati i retning av medlidenhet, omsorg eller ”varme”

(Heidenreich, 2001). I stedet vektlegger Preston og deWaal de bakenforliggende adaptive funksjonene ved å speile en annens følelser, det vil si alle *subklasser av reaksjoner* i individet som kommer som resultat av å persipere den andres tilstand. Sympatier som antipatier, skam, glede eller sinne. Preston.& deWaal klargjør dette ved å differensiere mellom to typer impulser; reaksjoner *med* og reaksjoner *på* den andre. Det er mulig å reagere med medfølelse på den andres angst, men det er også mulig å reagere på angst med frykt eller irritasjon.

Empati blir innenfor dette paradigmet først og fremst et redskap for automatisk informasjonsinhenting for å klare seg i sosiale sammenhenger, og i neste omgang en forutsetning for å forstå og overholde moralske preskripsjoner (Decety, 2004). ”Thus, nervous systems that respond automatically with empathy to situations where they must respond, create the appearance of reciprocity, and maximize inclusive fitness,” (Preston & deWaal, 2002, s.6.)

3.6. Stadie 2.

I lys av den absolutte lydighet på stadie 1 betyr stadie 2 en vesentlig utvidelse av individets forståelseshorisont. På dette nivået oppdager man (barnet) at regler og forbud er noe som eksisterer utover situasjonene, og at de er *relative*. En handling er ikke absolutt gal i alles øyne, og koblingen mellom handling og sanksjon er dermed ikke lenger umiddelbar og rettlinjert forståelig (Kohlberg, 1984). Straff er derimot noe man bør unngå fordi den er ubehagelig, men individet på stadie 2. resonnerer fortsatt på et *prekonvensjonelt* nivå fordi valgene treffes ut fra egne øyeblikksstyrte behov og hensyn, og ikke fra posisjonen som et likeverdig samfunnsmedlem.

3.7. Gjensidighet

The heartbeat is universal because the organ that generates it is everywhere the same. This is a parsimonious explanation for the universality of social exchange as well: the cognitive phenotype of the organ that generates it is everywhere the same. Like the heart, its development does not seem to require environmental conditions (social or otherwise) that are idiosyncratic or culturally contingent. (Tooby & Cosmides, 1997).

Noe av det vesentlige nye på nivå 2. er i følge Kohlberg forståelsen av at andre handler på samme måte som en selv, av rent pragmatiske grunner. Innenfor evolusjonsteori og økonomi er dynamisk samspill mellom flere ofte beskrevet som *spillteori*; transaksjoner mellom likeverdige aktører som forsøker å maksimere egeninteresse. Står man overfor motstandere som er like sterke, vil man unngå konflikt, og heller søke å oppnå former for balanse. Dette prinsippet for gjensidighet, *reciprocity*, ble omtalt av Darwin som det basale stikkord for sosial samhandling, eller også ”the foundation stone of morality” (Fry, 2006), og i følge Ridley(1996) best definert av Robert Trivers (1971) som; ”handelen med altruistiske handlinger der fortjenesten er større enn kostnadene slik at begge over tid får større utbytte enn utgifter.”

Det er viktig å forstå hvordan en slik definisjon bryter med folkelige oppfattelser av altruisme som ”absolutt godhet” eller ”total selvoppofrelse”, noe som ville være evolusjonært selvmotsigende. Når altruistisk adferd som kan oppfattes å ha slike motiver allikevel forekommer, kan imidlertid også dette forklares i lys av evolusjonen som eksempler på typer av funksjonelle avledninger. Dette kommer jeg tilbake til i sammenheng med de postkonvensjonelle fasene nedenfor.

Gammelgaard (1995) beskriver gjensidighet som ”retributive emotions”, for å speile følelsen ved det å ”betale tilbake i vennlighet”, men understreket at det å ”betale tilbake”, til og med ”med renter”(!), er et stående uttrykk for hevn, eller i alle fall et negativt betonet varebytte. Han understreker hvordan man ser for seg at transaksjoner kan foregå i konteksten av både gode og dårlige følelser. Sahlins(1965) differensierer tilsvarende gjensidighet i tre former; generalisert, balansert og negativ. Den generaliserte formen er den mest uselviske der den som yter ikke forventer å få noe tilbake med umiddelbar virkning, eller der bytterelasjonen har mer ”irrasjonelle” assymetriske proporsjoner, som fks mor og barn i ammesituasjonen. Den balanserte gjensidighet omhandler likeverdige ytelser og betaling for

tjenester, som i normalt varebytte, mens den negative resiprokitet betegner hevnen, eller en eller annen form for overføring av destruktivitet.

Kohlberg omtale av moralske standarder på det andre nivået kan sies å korrespondere med enkle prinsipper for gjensidighet slik jeg har beskrevet dem ovenfor (Kohlberg, 1986). Selv om Kohlberg bruker begrepet for å forklare sin egen modell setter han det imidlertid aldri i en evolusjonær kontekst, eller i sammenheng med andre evolusjonsteoretiske nøkkelbegreper, og så langt jeg har kunnet se, henviser han aldri til funksjonell adaptasjon, fylogense eller analoge funn på tvers av artene.

3.8. Regelfølgere og regelbrytere

For Kohlberg blir de ulike stadiene differensiert fra hverandre i kraft av sine forskjeller i tenkning. For evolusjonspsykologer vil det derimot være vesentlig både å lete etter hvilke mekanismer som medierer og opprettholder tenkning og handling på de ulike stadiene, og hvilke funksjoner ulike former for resonnering betjener. Når det kommer til samhandlingsrelasjoner basert på gjensidighet står man for eksempel overfor et dilemma fordi det i et miljø med knappe ressurser innebærer stor risiko å gjøre noe for andre hvis man ikke er sikker på at man får noe tilbake. Ved å betrakte våre egne samfunn så vel som andre arter i naturen rundt oss blir det tydelig at gjensidige konstellasjoner hele tiden står i fare for å ødelegges av egoister og ”snyltere”; noe som gjør det plausibelt å spørre om hvorfor altruistene ikke har bukket under for egoistene i kampen for tilværelsen.

Tooby og Cosmides (1989) har satt frem en hypotese om en særskilt ”juksedetektor” som ofte beskrives som et eksempel på en evolusjonspsykologisk modul med spesifisert virkemåte. Forestillingen om en slik detektor tar utgangspunkt i det etter hvert så berømte Wasons kortproblem som brukes for å kaste lys over heuristisk tenkning innenfor kognitiv psykologi. Studiet presenterer følgende spørsmål; hvis du har fire kort som viser henholdsvis et partall, et oddetall, en vokal og en konsonant, hvilke kort må du snu for å teste hypotesen om at en vokal alltid har ett partall på baksiden? Stilt overfor dette problemet ønsker de fleste å snu kortet med vokalen for å få bekreftet utsagnet, men glemmer at det vil være like virksomt å snu kortet med oddetall fordi kombinasjonen av oddetall og vokal vil diskonfirmere påstanden. Hvis det samme problemet presenteres i form av et praktisk dilemma har man imidlertid lettere for å se løsningen intuitivt, som for eksempel i forbindelse med følgende utsagn; ”hvis en person drikker øl må han/hun være over 18 år”. Hvilke av fire kort; ”øl”, ”cola”, ”17”, ”18” må du snu for å sjekke at baren følger sjenkereglene? Her ser de

fleste automatisk at det ikke er nok å undersøke alderen til gjesten som drikker øl, men også hva som er i glasset til hun som er 17 (Tooby & Cosmides, 2004).

I følge Tooby og Cosmides forteller dette noe vesentlig om menneskets natur. At logisk og abstrakt tenkning er vanskeligere tilgjengelig for oss enn hvis problemet blir fremstilt som en sosial kontrakt som skal overvåkes og at mennesker har en særskilt disposisjon for å avsløre ”juksemakere og snyltere”. Evidens for en slikt nevralt spesifisert ”juksedetektor” hevder de at foreligger ved oppdagelsen av selektiv svekkelse i forbindelse med hjerneskade. Pasienter som viser klart nedsatt kontekstforsterket løsningsevne har i mange tilfeller normale prestasjoner i forhold til den formelle, logiske versjonen av Wasons kortproblem. (Cosmides, Knight, Kroll, Tooby & Stone, 2002) og dette taes som en sterk indikasjon på at evnen til løsning av logiske versus praktiske dilemmaer ikke er del av en generell problemløsningsmekanisme, men separate moduler.(Tooby & Cosmides, 2004). Som vi skal se nedenfor vil dette premisset om den vanskelige tilgjengeligheten av logisk operasjonelle tenkemåter også ha implikasjoner for tenkning på de postkonvensjonelle stadiene.

3.9. Stadie 3.

På Kohlbergs stadie tre har det skjedd noe vesentlig med hensyn til individets identitet. På dette nivået ser man moral som mer enn hensiktsmessige avtaler dirigert av øyeblikkets behov, og det nye er at man orienterer seg etter forventninger fra familie og omgivelser. God adferd betyr å ha gode motiver og interpersonlige følelser som kjærlighet, empati og tillit, og generelt bry seg om andre. Begrepet ”konvensjonell” er avledet av at den *rette holdning* er i overenstemmelse med fellesskapets forventninger og at den deles av majoriteten.

3.10. Sosiale evner som våpen i et fylogenetisk ”rustningskappløp”

Til tross for at mennesker og andre dyr er underlagt de samme evolusjonære grunnprinsippene og deler visse sider av den fylogenetisk historien finnes det særtrekk ved mennesket som gjør at studiet av moral må innebefatter mer enn komparative studier og henvisning til biologiske analogier om gjensidighet også hos andre arter. Resonneringen som finner sted på Kohlbergs tredje stadie speiler en skapning som er mer kompleks, og som ikke bare betjener seg av tenkeevne og hukommelse, men som tenkes å ha integrert disse egenskapene i et komplekst følelsesliv, i form av solidaritet, samvittighet og omsorg.

Hva kan ha vært *årsaken* til at menneskets intelligens og evne til sosial organisering på et eller annet tidspunkt ble så vellykket at mennesket ikke bare fikk et overtak på andre konkurrerende arter, men detroniserte dem fullstendig (Kennair, 2004)?

I følge Richard Alexander(1990) er det bare konkurransen i og mellom menneskesamfunnene selv som kan ha utgjort den nødvendige utfordringen som forklarer artens egen evolusjon. Alexander bygger på arbeider av den britiske psykologen Nicholas K. Humphrey som i 1976 publiserte en artikkel med tittelen ”The social function of intellekt” hvor han argumenterte for at den menneskelige hjerne evolverte som et sosialt verktøy (Alexander, 1990). Som Humphrey er Alexander opptatt av hvordan menneskets hjerne er unik i fungering og kompleksitet, og han hevder at den ikke kan ha evolvert i kamp mot elementene, for den daglige streben etter mat og varme eller som et forsvar mot fiender i form av andre dyr, men gjennom sosial samhandling og konkurranse. I første omgang via prosesser som kunne foregå automatisk og ubevisst, som tilknytningsatferd, underkastelses og dominansatferd, sosial fasilitering, sosial persepsjon og empati, fordi disse prosessene vanligvis foregår hurtig og med få omkostninger (Preston & deWaal, 2002).

Ut fra den kontinuerlige interaksjonen med medskapninger, i sammenhenger som ble stadig mer komplekse og upredikerbare ble kravene til bevissthet, forståelse og kommunikasjon gradvis skjerpet (Alexander, 1990). Effektivisering av sosial fungering må ha blitt et redskap i konkurransen, ikke bare mellom individer, men mellom koalisjoner av økende variasjon og størrelse. Alexander beskriver dette som ”Balance of power” hypotesen, og trekker en parallell til moderne våpenkappløp. Som individ har man ikke råd til å stå utenfor koalisjonene, og som koalisjon kan man ikke legge våpnene ned fordi man da vil bli overrent av motstanderen. Dermed skrur kappløpsspiralen seg opp ytterligere et hakk, noe som konstituerer ny effektivisering av arsenalet. I dette tilfellet utgjør ”arsenalet” alle de egenskapene som gjør samhandling og kommunikasjon lettere og mer effektiv, og organismer som har gode strategier for å fortolke hverandres hensikter, skille venn fra fiende, samarbeidspartner fra snylter og velvilje fra ondskap har dermed et adaptivt fortrinn. (Alexander, 1990)

Å hjelpe andre er kortsiktig ulønnsomt, og ville kanskje ikke evolvert i det hele tatt hvis aktørene aldri traff hverandre igjen slik tilfellet er i simulerte programmer innenfor spillteori (Mysterud, 2003). I et system av gjentatt samhandling mellom kjente aktører blir imidlertid forholdet et annet, og en viktig bieffekt av det å hjelpe en annen blir den langsiktige gevinsten ved å vinne favoriserende sosial image som promoterer fremtidige transaksjoner med tredjeparter (Alexander , 1987; Haidt, 2003). Kohlbergs tredje stadie handler for en stor del

om gruppetilhørighet og identifikasjon og Ridley (1996) har demonstrert hvordan slike systemer med indirekte gjensidighet der A hjelper B og C hjelper A kan evolvere i små grupper når observatører er nøyaktige nok i sin kartlegging av andres adferd, og interagerer preferensielt med dem som oppfører seg altruistisk. Biologisk sett vil det å observere hvordan andre handler, og deretter kopiere disse handlingene være lønnsomt fordi man da slipper omkostningene med prøving og feiling og de sanksjonene som eventuelt måtte følge etter feilaktige forsøk (Buss, 1999). Det er viktig å forstå følgende forhold: jo vanligere en type atferd er i et samfunn, jo større sjanse er det for at denne atferden eksisterer fordi den har adaptive fordeler, og jo viktigere er det for den enkelte å knekke koden og lære seg fellesskapets vaner så friksjonsfritt som mulig.

3.11. Stadie 4.

Kohlbergs moralske aktør på stadie fire har nådd en slik utvidet innsikt. Rasjonaliteten som gjelder på dette øverste konvensjonelle stadiet er overveiende den samme som på stadie 3, men mere kompleks ved at fellesskapsfølelsen beveger seg utover fra egne sosiale relasjoner til en bredere orientering om samfunnet og dets regler, og ikke minst; en forståelse av reglenes funksjoner. Stilt overfor et moralsk dilemma vil argumentasjonen i mindre grad være styrt av ”flertallet” og ”det de fleste synes”, og mere i retning av formaliserte normer eller lovverk; alle bør handle sånn eller slik, fordi det er foreskrevet i lovverket. Den indre begrunnelsen for å følge lovverket handler om det manifest ulogiske i å være asosial og udemokratisk; ”One should obey the law because respect for the law will be destroyed if citizens feel they can break it just because they disagree with it” (Kohlberg, 1985, s.495).

3.16. Effekten av metaperspektiv

Gjennom ontogenesen fra konsepsjon til fødsel, og videre frem til voksent individ betegner hjerneutviklingen en symbolsk parallell til hvordan hjernen må ha utviklet seg gjennom fylogenesen. Grovt sagt sier man at utviklingen foregår nedenufra og opp via modning av de basale områdene i hjernestammen som styrer autonome prosesser i forbindelse med sult og tørst, pust og søvn. Samt basale instinkter for sex, aggresjon og dominansadferd. Dette er reminisenser av de hjerneområdene som utviklet seg hos reptiler for 300 millioner år siden. (Bailey, 1987) Ett nivå høyere opp finner vi det allerede omtalte limbiske system, *den emosjonelle hjernen* som mennesket deler med andre pattedyr, og som styrer sosiale behov, omsorg og et vidt spekter av andre typer følelser. Den fylogenetisk yngste delen av hjernen, de cortikale områdene, er faktoren som gjør menneskearten til den mest sofistikerte av sitt

slag (MacLean, 1993; Bear, Connors & Paradiso, 2001). Det er denne delen av hjernen som bruker lengst tid på å modnes, som er mest sårbar for typer av skader og påvirkning, og som i særlig grad muliggjør prosessering på Kohlbergs konvensjonelle nivåer.

I følge Alexander, er bevisstheten selve det artsspesifikke, fylogenetisk gjennombrytende element. Effekten av bevissthet handler om å kunne se seg selv utenifra som interagerende aktør blant andre, for dermed å kunne kontrollere eller moderere det inntrykket man gjør (Alexander, 1990). Og noe av det vi ønsker at andre skal se oss som, er som enige, forutsigbare og samarbeidsvillige individer, mest mulig lik dem selv. Å opptre i overenstemmelse med fellesskapet befester den enkeltes trygghet og identitet med gevinster i form av beundring, respekt fra andre, og dermed status og selvtillit (Alexander, 1990; Haidt, 2001). Alexander (1987) og Burton & Kuncze (1995) hevder derfor at normer har evolvert fordi konformitet lønner seg. Det å ha evne til å lære seg normer i et samfunn vil ha direkte konsekvens for overlevelse, og mennesker har derfor derfor en genetisk disposisjon for å tilegne seg normer. Slik utvides premoralsk atferd, fra instinktiv gjensidighet til bevisst prososialitet som ikke bare gjelder slekt og venner, men større grupper og samfunn. Moral blir til abstraherte normer som kan kommuniseres, diskuteres og læres videre.

Parallelt med evnen til forståelse av høyere normer må det imidlertid også ha vokst frem en egenskap til å identifisere seg med dem, det å bare å opptre i overenstemmelse med en norm er ikke nok, hvis den ikke også er *ment*. Det å *spille* sympatisk, engasjert, trofast og samarbeidende ville få ødeleggende omkostninger for individet om det ikke på en eller annen måte forente seg selv med normene, og internaliserte dem. I samme øyeblikk som det utvikles en etikk for gruppevelferd som muliggjør at forskjellige individer arbeider for det felles beste og unngår å utnytte andre, må det utvikles mekanismer for personlig autonomi slik at den enkelte ikke trenger å bli fortalt hva han eller hun skal gjøre, men derimot kjenner en indre forpliktelse. Når moralregler begrunnes på denne måten vil de samtidig virke sterkere slik at aktiv sanksjonering ikke behøver å ramme i utrengsmål. Tvang og straff forbeholdes de som ikke tilslutter seg i tillit.

3.12. Stadie 5.

Hvis den moralske utviklingen beveger seg videre fra stadie 4. vil man kunne nå de *postkonvensjonelle* stadier. Individer på nivå 5 snakker nå om "moral" og "rettigheter" som *overordnet* særskilte lover (Crain, 1985). På stadie fire kan individer riktignok knytte seg til rettighetstenkning, men hele tiden legitimert av en autoritet innenfor en bestemt sosial eller

religiøs gruppe. Konsekvensen vil være at gruppas eller lederens ord veier tyngre enn prinsippene, noe som vil kunne medføre katastrofale konsekvenser med hensyn til underkastelse og blind lydighet. Stadie 5 betegner en dreining fra lojalt forsvar til kritisk evaluering, en utviklingen fra det å forsvare samfunnets lover og regler og underordne seg et system, til også å kunne stille spørsmål ved systemet (Crain, 1985). Hva er et godt samfunn, og hvordan skal lover og regler utformes? Individet på stadie 5 forsøker å maksimere velferd på en ikke diskriminerende måte ved å hevde at forestillingen om "et godt liv" er forbundet med individuelle rettigheter og at man til enhver tid bør forsøke å etterleve en norm om maksimering av det gode for flest mulig (Crittenden, 1992). En ekspansjon i det moralske landskapet. Uten forskjellsbehandling på grunnlag av slektskap, gruppetilhørighet, rase eller tro.

3.13. Stadie 6.

Overgangen fra stadie fem til stadie seks handler om en videre internalisering av høyere moralske prinsipper som sier noe om hva demokratiet og likeverdet baseres på. Med dette beveger Kohlberg seg for alvor fra psykologien og inn i filosofien, under en paraply av dygdsetiske prinsipper slik de er formulert hos Kant og senere John Rawls (Kohlberg, 1981; Crain, 1985, Crittenden 1992). I overenstemmelse med Kant sier Kohlberg at man bør behandle sin neste, ikke som middel, men som mål i seg selv (Kohlberg, 1986) og definerer moral på det siste stadiet som; "...self-chosen universal ethical principles of justice", opprettholdende "the equality of human rights and respect for the dignity of human beings as individual persons" (Colby & Kohlberg, 1987, s.18-19). I følge Crain (1985) vil det være teoretisk mulig å skille mellom de to postkonvensjonelle stadiene utfra at stadie 6-respondenter i større grad vil være villige til å begå sivil ulydighet for å forsvare de etiske prinsippene. Individet har med andre ord beveget seg enda lenger vekk fra samfunnets opptrukne linjer for kollektiv folkeskikk og ut i et "etisk univers" av ukrenkelige individuelle rettigheter; "...the ethically optimal end point of moral development" (Kohlberg, 1981, s. 104.)

3.14. Evolusjon av høyere dyder

De postkonvensjonelle stadiene karakteriserer noe av det som regnes som menneskets fineste egenskaper; det å tro så sterkt på prinsippene om alle medskapningers iboende verdighet og likhet at man søker å dømme etter dem når det kommer til moralske avgjørelser. Å stå ved sine idealer og til å med ofre seg for dem og dø hvis det blir krevet, er ansett som det ytterste

et mennesket kan strekke seg mot når det gjelder å overvinne naturens innebygde selvgodhet, og i manges øyne er altruistiske handlinger av denne typen uforenlige med evolusjonære forklaringer (Svendsen, 2002). Men kanskje bare tilsynelatende?

De egenskapene vår art besitter, speiler hva slags utfordringer våre evolusjonære forfedre måtte løse i sin hverdag. Noen av de aktivitetene vi holder på med er derfor de samme som ble utført av en jeger i Afrika for titusener av år siden, mens andre er unike for vår tid (Tooby & Cosmides, 1997). Å sykle, danse jazzdans eller spille fotball, har ikke evolvert som svaret på en økologisk utfordring, men kan forklares som sideeffekter av at mennesket reiste seg på to ben og forfinet evnen til å gå, løpe og hoppe. På samme måte er det å holde fast på et ideal, som en Martin Luther King, som Sokrates eller for den saks skyld som Jesus, ikke resultat av at selvoppofrende martyrium har adaptert som en universell, lønnsom strategi, men det er en *utilsiktet bieffekt* av at evnen til autonomi og personlig identifikasjon med abstraherte normer har vokst frem som redskap for sosial overlegenhet (Aleksander, 1990).

I forlengelsen av denne tanken kan man spørre om ikke et postkonvensjonelt nivå egentlig burde omfatte alle typer intense, autonomt begrunnede idealer. Prinsipielt sett ville da både terroristene som sprengte seg selv, og brannmennene som gikk i døden mens de ryddet opp etterpå sortere som postkonvensjonelle tenkere. Ikke i kraft av sine verdiers innhold, men utfra strukturelle likheter ved det å holde fast på og gjøre seg til redskap for sin tro. Men Kohlberg gjør aldri dette grepet, den postkonvensjonelle tenker kjennetegnes ikke av sin generelle evne til inderlig overbevisning eller intellektuell heftighet, men av naboskapet til et Kantiansk kategorisk imperativ. Spørsmålet som i så fall står igjen, handler om graden av universalitet med hensyn til slike egenskaper, og om det er relevant å la ideen om ideale postkonvensjonelle stadier få plass i en generell utviklingsteori.

4.0. Evaluering av de postkonvensjonelle stadiene

4.1. Empiri

Det vesentlige og nye hos Kohlbergs versus Jean Piagets moralmodell var Kohlbergs empiriske metode, det at han strakk utviklingsforløpet ut over barnealder i retning av et livslangt anliggende, samt de postkonvensjonelle stadiene. Disse var fullt konseptuelt utviklet og beskrevet tidlig på 70 tallet, og han lot dem deretter beholde de samme substansielle trekk til tross for senere revisjoner (Crittenden, 1992). Problemene med stadiet fem og seks viste seg imidlertid helt fra begynnelsen av. I de første krysseksjonelle undersøkelsene fra sekstiårene

fant Kohlberg at 20% av 16åringene scåret på nivå fem, mens bare 5% kom opp på nivå 6, og i yngre aldersgrupper var representanter for postkonvensjonell tenkning enda mer marginal. Det skulle imidlertid bli verre. I den påfølgende longitudinelle undersøkelsen var det ingen i utvalget som nådde postkonvensjonelt nivå før voksenalder, og bare 13% nådde etter hvert stadiet 5 (Gibbs, 2003). Respondenter på nivå 6 var så få at det truet med å falsifisere hele stadiet. Mens Kohlbergs tverrkulturelle data riktignok kunne vise til gode resultater med hensyn til stadienes progressive utvikling fra enklere til mer komplekse former, forelå det samtidig en klar skjevfordelt tendens til at de høyere stadiene ble nådd på et gjennomsnittlig tidligere tidspunkt i USA versus kulturer i Østen og i den tredje verden, og at også flere *stabiliserte* seg på et høyere nivå innenfor angloamerikansk og europeisk kultur sammenlignet med kulturer i Afrika og Asia (Kohlberg, 1981).

Dette er og blir et alvorlig ankepunkt mot Kohlbergs ønske om at stadiebeskrivelsene skal gjelde som del av en universell utviklingsteori. Hvis postkonvensjonell resonnering skal regnes som realisering av en allmen disposisjon må de kunne gjenfinnes hos individer som ikke har fått særskilt trening i filosofisk, logisk og abstrakt tenkning. De mange undersøkelsene fra ulike sosioøkonomiske lag og på tvers av kulturer synes å motsi dette. Simpson, som forfatter av en av de kritiske artiklene fra 1974, nevnt ovenfor, var tidlig ute med kulturelt basert kritikk, og i Snareys brede undersøkelse av 54 studier fra 1985 er ikke bare tendensene til krysskulturelle skjevheter slik de viste seg i Kohlbergs egne arbeider replikert, men også forsterket. Bosatt i et ikke-kosmopolitisk, ikke-kapitalistisk eller udemokratisk land er det overveiende sannsynlig at man ikke når særlig høyere enn stadiet 3. Omvendt vil medlemmer av en vestlig kulturfære ha større sjanse for å nå nivå 4, og med filosofisk/akademisk trening vil det også finnes et visst potensiale for å skåre på det neste nivået (Snarey, 1985).

I egne arbeider ble stadiet 6 derfor gradvis satt i parentes i den forstand at Kohlberg beskrev det mer som en slags aktverdig filosofisk mulighet, og mindre som en psykologisk realitet (Gibbs, 2003; Kohlberg 1981). I det reviderte skåringssystemet av 1983 (Colby, A., Gibbs, Kohlberg & Lieberman, 1983) er det tatt ut av modellen. Med dette håpet Kohlberg å dempe noe av kritikken som hadde kommet mot manglende evidens, og han hevdet at universaliseringskravet bare skulle gjelde for fase 1 til 5 (Crittenden, 1992). Han nektet imidlertid å oppgi det opprinnelige konseptet helt, og henviste stadig til det; ” We are continuing to collect longitudinal data on adults to clarify empirically the existence and description of stage 6.” (Kohlberg, 1981, s.100).

I følge Dalland-Evans (1997) ble bakgrunnen for denne forandringen aldri klart formulert, noe som muligens forklarer hvorfor senere referenter synes å overse Kohlbergs egne reservasjoner. En uformell gjennomgang av 15 innføringsbøker (utviklingspsykologi/generell psykologi) utgitt i tidsrommet 1992 til 2009, representert ved hovedbiblioteket på UIO, kan i noen grad synes å speile dette forholdet. 10 av lærebøkene gjengir den opprinnelige modellen uten henvisning til revisjonene (Passer, Smith, Holt, Bremner, Sutherland & Vliek, 2009; Santrock, 2003; Gross, McIlveen, Coolocan, Clamp, & Russel, 2000; Myers, 1998; Sdorow, 1993; Shaver & Tarp, 1993; Seamon & Kenrick, 1992; Craig, 1992; Papalia, Olds & Feldman, 1998; og Schaffer, 1996).

Hilgards introduction to psychology (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem & Nolen-Hoeksema, 2000) presenterer likeledes den sekspunkts modellen med sparsomme opplysninger om endringene, mens de øvrige fire gir noe mer utfyllende redegjørelser for både den gamle og nye versjonen (Eysenck, 1998; Slater & Bremner, 2003; Kalat, 2000; Grey, 1991). Med hensyn til det tilfeldige og svært begrensede utvalget av lærebøker kan man stille spørsmål om nytteverdien av disse observasjonene. Ikke desto mindre gir det en indikasjon på at Kohlbergs revisjoner i mange tilfeller er mindre kjent enn den opprinnelige modellen. Det som gjengies av kritikk blir gjennomgående basert på klassiske kilder, særlig Gilligan (1982), mens evolusjonspsykologiske argumenter bare referes i en av bøkene; James Kalat fra 2002.

4.2. Kohlbergs naturlov

Hvorfor valgte Kohlberg å følge Piagets sekvenser med hensyn til de første fire fasene, for deretter å utvide sin egen modell med nivå 5 og 6?

Dels kan det ha bakgrunn i observasjoner av at begrunnelsen for moralske valg synes annerledes hos voksne sammenlignet med barn og ungdom (Kohlberg, 1969), og dermed et ønske om en kognitiv teori som følger utviklingen inn i voksenlivet. Dels kan motivasjonen bak de postkonvensjonelle fasene søkes i det ideologisk utgangspunktet som er så sterkt i øyenfallende i de fleste av Kohlbergs arbeider.

For Kohlberg er det viktig at psykologisk teori generelt, og psykologisk moralteori spesielt, er fundamentert i filosofi, se nedenfor. Som vitenskaplig psykolog er det tilsvarende vesentlig for ham å markere sitt eget ståsted som forskjellig fra det han beskriver som klassisk "divine command theory" (Kohlberg, 1981; Kohlberg & Ryncartz, 1990) hvor bevisbyrden for moralske standpunkt overgis til guddommer og absolutte sisteinstanser, noe han avviser som uvitenskaplig og "fundamentalistisk". (Kohlberg, 1986, s.196) I like stor grad er han i

opposisjon til moralsk emotivisme og relativisme innenfor filosofien, slik han mener dette foreligger både i psykoanalysen og behaviorismen;

”Many of us feel that the study of cognition by american child psychology failed to progress for two generations because of an inadequate epistemology, sometimes called *logical positivism* or *behaviorism*” (Kohlberg, 1986, s.101).

Han understreker derfor viktigheten av individuell opplysning og hvordan den kognitive psykologien forstår barnet som den aktive og utforskende agent i tråd med Piagets syn. Som svar på utfordringen fra fundamentalister og relativister velger Kohlberg seg en idealistisk mellomposisjon som han bygger på naturlover slik disse fremkommer hos Sokrates og Platon, Spinoza, Rosseau og Kant (Kohlberg & Higgins, 87; Gibbs, 2003), og slik han mener at denne orienteringen leves ut av visse markante enkeltpersoner gjennom historien, som Ghandi, Martin Luther King eller en tidligere Marcus Aurelius;

Marcus Aurelius thus represents a version of natural law thinking in which principles of justice are in harmony with, or parallell to the larger cosmic order..... , In expressing his cosmic perspective in such simple, even stark, terms, he succeeds in illuminating how, in any culture, a person with the courage and thoughtfulness to think through the human condition can achieve moral and spiritual maturity. (Kohlberg & Ryncarz, 1990, s. 199).

En konsekvens av dette grepet blir at modellen får en vertikal, normativ struktur som gjør individet ”mer” moralsk på de øvre nivåer. Fasene er ordnet i et hierarki av kvalitativ utvikling og beskrives gjennomgående som en utvikling fra ”lavere” til ”høyere”, fra det ”ukompliserte” til det ”kompliserte” , og fra det ”umodne” til det ”modne.” Noe som gjør at det uttalte ønskverdige målet for utviklingen er de postkonvensjonelle fasene, og Kohlberg mente i forlengelsen av dette at det beste samfunnet ville være sammensatt av individer som ikke bare forstod betydningen av lov og orden, jevnfør. stadie 4, men som kjente en indre forpliktelse overfor universelle normer om frihet og rettferdighet. (Colby, Gibbs, Kohlberg, & Lieberman, 1983; Crain, 1985).

Ved å flagge de postkonvensjonelle nivåene som del av en universell natur kunne Kohlberg innta en sterkere posisjon i spørsmål rundt moralsk undervisning og opplæring. Han kunne lettere argumentere mot former for verdinøytralitet han anså som skadelig, og hevde at moralsk relativisme var eksempler på et normalt utviklingsforløp som hadde stanset opp. Og ved å peke på hvordan individet trenger visse stimuli fra et omgivende miljø for å utvikle seg

og ikke bare er et resultat av autonom modning kunne han komme med klare anbefalinger til samfunnet som oppdrager og rollemodell (Kohlberg & Higgins, 87).

4.3 Moralsk holdning – og faktisk handling

Dette berører sammenhenger mellom resonnering og handling, og til tross for at han av og til hevdet at han bare var interessert i de rent kognitive prosessene rundt moral, hadde Kohlberg et klart ønske om å undersøke hvilke faktorer som virket utløsende for faktisk moralsk atferd. Riktignok så han at det ofte var dårlig korrelasjon mellom hva mennesker tenkte og hvordan de faktisk forholdt seg, men hevdet at en positiv sammenheng er mer konsistent på høyere enn lavere nivåer, noe som delvis har blitt bekreftet i en rekke undersøkelser. Resultatene har vært særlig tydelige for personer som befinner seg på de postkonvensjonelle stadiene, og en undersøkelse viser for eksempel at bare 15% av studentene på stadie 5 jukser hvis de får anledning til det, i motsetning til 55 prosent av studentene i samme aldersgruppe på det konvensjonelle nivå, og 70% på det prekonvensjonelle (Dalland Evans, 1997).

Spørsmålet om sammenhengen mellom moralsk resonnering og faktisk moralsk atferd har fortsatt å være et stridsspørsmål, og er den eneste momentet av kritikk mot Kohlberg som jeg har funnet tilknyttet evolusjonspsykologiske argumenter i en psykologisk lærebok (Kalat, 2002). Som beskrevet ovenfor mener Kohlberg at bevegelsen fra et stadie til et annet foregår gjennom gradvis ”transformering og forskyvning” slik at individet på et gitt tidspunkt vil kunne resonnerer ut fra to stadier (Colby, Gibbs, Kohlberg, & Lieberman, 1983), men så snart et visst nivå av overtagelse og konsolidering er gjennomført, vil det nye stadiet fortrenge det gamle. Hvis moralsk tenkning har evolvert som redskap for problemløsning vil imidlertid en invariant og stadietbundet prosedyre være lite hensiktsmessig, mens det å kunne endre strategier etter problemets art og hvilke kontekster man er i fremstår som mer funksjonelt. Et rikt tilfang av klassisk empirisk materiale fra sosialpsykologien (sitert i Schaffer, 1996) kan taes til inntekt for dette argumentet ved å eksemplifisere hvordan mennesker påvirkes av både ytre og indre kontekstuelle elementer. Som Solomon Asch klassiske konformitetsstudie, Stanley Milgram om psykologiske buffere eller Darley og Latane om ansvarspulverisering og pluralistisk ignorans. Moralsk adferd vil kunne forsterkes av rollemodeller, variere med tidspress, humør, utsikt til fortjeneste, og en mengde andre faktorer. Denne empirien er hentet fra svært ulike display som først og fremst forholder seg til moralsk adferd, og kan dermed hevdes å ha begrenset verdi for direkte sammenligning med

Kohlbergs metode. Bredden i eksemplene danner ikke desto mindre et bakteppe for oppmerksomhet på hvordan individuelle og situasjonelle aspekter legger føringer for moral.

For å undersøke betydningen av kontekst videre har imidlertid Carpendale & Krebs (1992), og Wark & Krebs (1997), gjennomført en rekke undersøkelser der de bruker Kohlbergs egne dilemmaer tilknyttet ulike variabler. Hvis selve undersøkelsessituasjonen administreres av en professor i filosofi svarer forsøkspersonene annerledes enn hvis den ledes av en økonomiprofessor. Unge voksne resonnerer også på lavere nivåer hvis de er på en bar eller på fest, sammenlignet med hvordan de svarer i akademiske sammenhenger. At så vidt forskjellige kontekster trigger forskjellige tenkesett er på mange måter trivielt, men understreker hovedbudskapet; utenfor Kohlbergs testsituasjoner foregår moralsk resonnering i kontekst av pragmatisk vurdering mellom motstridende interesser, enten i individet selv, eller mellom individer.

Kohlbergs dilemmaer kan dermed hevdes å ha lav prediktiv validitet i forhold til det virkelige liv, og den evnen Kohlberg mener å påvise blir mer en slags teoretisk *moralsk kompetanse* (Gibbs, 2003) Krebs konkluderer med at han utfra sine egne replikasjoner av Kohlbergs studier finner alvorlige ankepunkter mot påstanden om at moralske dommer har sin opprinnelse i globale strukturer som gjennomgår modning og kompleksisering og fortrenger de forutgående moralske resonneringsnivåene. I stedet antar Krebs at mennesker beholder de gamle strukturene selv om de utvikler nye, og dermed får et større ”reportoar” av tenkemåter, til bruk i forskjellige situasjoner. Man kan si at den moralske utviklingen ikke bare gjennomgår en kvalitativ, men også en kvantitativ utvikling. ”More as an... expansion of the range of possibilities than by changes in the overriding structure of the mind.” (Krebs, 2005, s. 27) .

4.4. Postkonvensjonell tenkning og mer om evolusjonær nytte

I likhet med evolusjonpsykologer stiller Kohlberg seg i opposisjon til behavioristenes tro på en generell læringsmekanisme. Som evolusjonister tror han, slik jeg forstår stadiene, at hjernen er sammensatt av spesialiserte strukturer innrettet på å løse typer av partielle problemer, og at det er ulike former for distinkte problemstillinger i miljøet som trigger disse mekanismene. Forskjellene er imidlertid store med hensyn til hva man mener er funksjonen og målet for moralske prosesser; i følge Kohlberg ligger det som sagt mening i å nå nivåer av høyere kompleksitet fordi de er mere moralske i seg selv, noe som korresponderer med en tradisjonell deontologisk, eller dygdsetisk anskuelse. Dette blir altså ikke bare målet for den

sjette fasen, men utgjør Kohlbergs forståelseshorisont for hele modellen og vitner om relativ stor avstand fra en pragmatisk evolusjonspsykologisk moralmodell. I følge Kevin MacDonald(1988) og Dennis Krebs (2005) foreligger det derfor en markant forskjell i evolusjonær funksjonalitet mellom de prekonvensjonelle og konvensjonelle stadiene på den ene siden, og de postkonvensjonelle på den andre. Stadie 1. til 4. kan karakteriseres som strategier for sosial resonnering som synes å være relativt universalt utbredt. Stadie 1. og 2. er preget av det situasjonelle og av tilskyndelser av lyst og ulyst, mens stadie 3. og 4. strekker seg mot det å ta hensyn til et større fellesskap. I følge Krebs(2005) er det mindre sannsynlig at stadie 5 og 6 kan ha evolvert som universelle egenskaper utover dette fordi utilitaristiske og dygdsetiske prinsipper er for sårbare i forhold til juksere og overgripere og går på tvers av realitetene i en fylogenetisk fortid som må ha vært preget av mer primitive gjensidighetssystemer .

Et av poengene som også Tooby og Cosmides(2004) støtter seg på handler om egenskaper ved de omgivelsene der moralsk og prososial samhandling må ha utviklet seg i en fylogenetisk fortid. Opprinnelig levde mennesker i mindre grupper, som nødvendigvis var basert på slektskap. I vår moderne kultur har vi gjerne oversikt over en kjernefamilie med eventuelle tilhørende halvøsken, ett sett av fettere og kusiner og kanskje noen tremenninger. Utover det strekker sjelden kjennskapet til slekten seg, mens man i andre kulturer opererer med avansert slektsforståelse av intrikat oppbygning (Hylland Eriksen, 1995). Gruppen blir dermed omfattet med den samme holdningen som tidligere kom slekten til del, men om solidaritet med en gruppe tenkes å være et derivat av slektskapsseleksjon eller ikke, tenker man at adaptasjoner for kollektiv adferd først og fremst har evolvert i mindre grupper, anslagsvis fra mellom 20 til 100 medlemmer, og Tooby & Cosmides (1990, 2008) forklarer hvordan de umiddelbare fortjenestene ved prososial eller moralsk adferd er mer forutsigbare i slike små versus store grupper. Et tett kollektiv som jobber sammen mot et felles mål, har lettere for å holde fast kurs mot målet, høste gevinsten i samlet tropp og fordele den rettferdig, og de har ikke minst lettere for å avsløre snyltere og juksere. Idealister som arbeider mot større mål av prinsipiell verdi har derimot oftere en tendens til å bli svekket ved å oppdage at de yter uten å få noe igjen. Det å trekke et lass av blindpassasjerer utenfor rekkevidden av effektiv sanksjonering, og uten å ha klare lønnsavtaler for eget arbeid virker sterkt demotiverende, og fører ofte til at man gir opp eller også selv blir moralsk korumpert .” Tit for tat” strategier har vanskeligere for å utvikle seg jo større og mer uoversiktlig gruppen er (Ridley, 1997), og både fra antropologisk og psykologisk hold er det i studie etter studie

påvist hvordan altruisme og hjelpsomhet later til å utfolde seg omvendt proporsjonalt med samfunnets størrelse (ref i Mysterud 1993).

Forskjellen på mer eller mindre universelle egenskaper kan også belyses av et argument som i utgangspunktet er rettet mot Piaget, og som omhandler vanskeligheten med å tilegne seg abstrakt skolekunnskap. Jeg har i innledningen om evolusjonspsykologiske tenkemåter referert hvordan individet kommer ferdig utstyrt med et sett av artstypiske egenskaper med basis i spesifikke nevralt moduler som synes å utløses ”naturlig”, med et visst minstekrav til miljømessig stimulus (Tooby & Cosmides, 1997; Buss, 1999). Barn trenger for eksempel ikke undervisning for å lære å gå, kjenne tilknytning eller fortolke intensjonalitet gjennom en annens blikkretning (Tooby & Cosmides, 1997), det vi må lære oss gjennom mer eller mindre smertefull øvelse, er spesialisert adferd, som å spille gitar eller hoppe på ski.

På samme måte beskriver Jeremy Genovese (2003) hvordan skolegang er en lang prøvelse i tilsvarende vanskelige formale ferdigheter, som matematikk og grammatikk, og det å forstå logikken i et resonnement. Genovese bygger her på Geary og Bjørklunds (2000) skille mellom “biologisk primære” versus ”biologisk sekundære” egenskaper. Læring er en teknologi som forsøker å kompensere det barn er spesielt dårlige til, nemlig logisk og formell, postkonvensjonell tenkning. Resonnering på disse høyere nivåene er “unaturlig” i den forstand at det koster oss store anstrengelser å tilegne oss metaperspektivene som er nødvendige, og gjennom evolusjonen har forholdene sjelden ligget til rette for å betale disse omkostningene. Sagt på en annen måte; hvis logisk, formell, og med Kohlberg, postkonvensjonell tenkning hadde vært en adaptiv fordel gjennom fylogenesen ville vi ikke hatt problemer med slik tenkning i dag. De egenskapene som kommer lettest til oss er de som evolusjonen har brukt mest tid på å forfine, fordi de har vært mest effektive (Bailey, 1987). Når Kohlberg slet med å finne empirisk støtte for de postkonvensjonelle stadiene kan det være dette forholdet han stanger i mot. Moralsk tenkning og adferd jevnfør nivå 5 og 6 har hittil ikke gitt overlevelsesmessige fordeler, og de er dermed ikke universelt utbredt.

5.0. Dualismeproblemet.

5.1 Tanker versus følelser

Kohlberg har fått kritikk for at fokuset på rettferdighetsdomenet fortrenger multifaktorielle forklaringer der emosjonelle og automatiserte prosesser får sin rettmessige plass i årsaksrekken. (Crittenden, 1992; Rest, Narvaez, Bebeau & Thoma, 1999; Haidt, 2001) Er det

grunnlag for å hevde at Kohlbergs modell viderefører et dualistisk vitenskapssyn med hensyn til forholdet mellom fornuft og følelser?

Med dualisme menes tilstedeværelsen av, eller troen på, at det i den samme "tingen", fenomenet eller skapningen er to adskilte, kontradiktoriske elementer, som kropp og sjel, fornuft og følelser (Jørgensen, 2006, s.3). Begrepene tanke – følelse eller kognisjon – emosjon er distinksjonspar som er velkjent innenfor religion, kunst og filosofi. "Av dette erkjente jeg at jeg var en substans hvis hele vesen eller natur bare er å tenke, og som for å være til ikke har behov for noe sted og som ikke er avhengig av noen materielle ting, slik at dette *jeg*...er fullstendig adskilt fra legemet..." (Descartes, 1637, ref i Stigen, 1983, s. 389) Saugstad (1998) anfører at det vel neppe finnes menneskesamfunn som ikke på en eller annen måte opererer med et slikt skille, og at det i vår del av verden først og fremst skyldes grunntrekk i den platonisk- kristne livsoppfatning, og ikke nødvendigvis Descartes skrifter, selv om han ofte holdes ansvarlig for å ha konsolidert skillet mellom kropp og sjel. Fra det å forfekte to "elementer" er imidlertid ikke veien lang til det å sette dem opp mot hverandre, og mens Descartes for en stor del talte for "sjelens", og tenkningens sak, var David Hume skeptisk til fornuftens utstrekning. Hume bruker et mord som eksempel på en handling hvis moralske brudd ikke kan erkjennes via fornuften:

"Du kan først finne det når du vender din refleksjon innover i ditt eget bryst og finner en følelse av misbilligelse som der reiser seg mot denne handling. Her er en kjensgjerning, men den er gjenstand for følelsene, ikke for fornuften. Den ligger i deg, ikke i gjenstanden" (ref. i Stigen, 83, s.545)

På leting etter enkle forklaringsmodeller, eller *årsaker* med stor "Å", videreførte man også innenfor psykologien en viss form for dualisme på slutten av nittenhundretallet, (Hergenhahn, 1992; Saugstad, 1998) men dels på grunn av Freud, dels også på grunn av emosjonsfokuserede laboratoriepsykologer var det i første omgang "følelsene" som fikk forrang (Haidt, 2001). Behaviorismen, med sin vekt på læring og betinging fortsatte nedvurderingen av tankens betydning; i følge Watson og Skinner var for eksempel moralsk resonnement bare et epifenomen til moralsk adferd (Saugstad, 1998), og man fikk dermed ingen endring i den klassiske oppfattelsen før den kognitive revolusjonen på femti og seksti tallet (Gewirtz & Kurtines, 1995; Buss, 1999).

Kohlberg kan sies å være en del av denne "revolusjonen", som redegjorde for mennesket som *rasjonell aktør*, og hvordan språk og bevisst tanke påvirker både abnormalitet og normaltillstand. Beskrivelsene av veien fra tenkning til handling ble en oppgradering av troen på menneskets frihet sammenlignet med psykoanalysen og behaviorismens

determinisme. Etter hvert så man imidlertid behovet for å nyansere bildet. Kritikken begynte å vippe den andre veien, og innenfor moralpsykologien ble Kohlberg beskyldt for å ikke ta tilstrekkelig hensyn til menneskets ”varmere”, og mer upredikerbare sider (Gibbs, 2003).

5.2. Rasjonaliteten som dyd

I følge Kohlberg er den verbaliserte begrunnelsen for en gitt moralsk dom en direkte speiling av indre prosesser (Kohlberg, 1969), i den forstand at han ønsker å se bort fra betydningen av motstridende fornemmelser i mennesker, og det han beskriver som irrasjonelle emosjonelle teorier. I 1971 skriver han:

We are claiming...that the moral force in personality is cognitive. Affective forces are involved in moral decisions, but affect is neither moral nor immoral. When the affective arousal is channelled into moral directions, it is moral; when it is not so channelled, it is not. The moral channelling mechanisms themselves are cognitive. (Kohlberg 1971, s.230-231).

I kontrast til de empiriske og freudianske paradigmen gir Kohlberg ingen plass til følelser som guidende motiver i relasjon til moral (Crittenden, 1992), emosjoner blir henvist til å være en type følgefenomener som utvikler seg i takt med de kognitive fasene;

The general outlook is that the child who is able to think about moral questions in a certain way will have corresponding feelings in their regard, sufficient to guide behaviour. In that case, the question of special motivation does not arise. (Crittenden, 1992)

I følge Crittenden (1992) står Kohlbergs manglende fokus på emosjonsdrevne delprosesser først og fremst i sammenheng med ønsket om å bygge bro mellom vitenskapelig psykologi og etisk filosofi, slik jeg har beskrevet det i avsnittet ovenfor. Kohlberg var som nevnt inspirert av morallæren til Rousseau, påvirket av James Mark Baldwin og særlig av John Dewey som var opphavet til tredelingen i de prekonvensjonelle, konvensjonelle og postkonvensjonelle nivåene (Kohlberg & Higgins, 1987; Gibbs 2003). Men han trakk også linjene tilbake til klassisk gresk filosofi (Kohlberg, 1981, 1986; Kohlberg & Ryncartz, 1990, Crittenden, 1992). Sokrates var en av de første som beskrev hvordan det rette liv for mennesket må begrunnes i dets natur (Stigen, 1983) og, stadig i følge Crittenden (1992), er Kohlbergs lesning selektiv i den forstand at han overser et mer komplekst sett av dyder som Sokrates og den senere Platon streker opp, for i stedet å fokusere ensidig på elementet rettferdighet.

5.3. Rettferdighet versus omsorg og empati

Den første som problematiserte rasjonalitetsdimensjonen for alvor var Carol Gilligan(1982). Med henvisning til Kohlbergs undersøkelser mente Gilligan å se at kvinner gjerne konvergente mot et lavere utviklingsnivå enn menn, og at de hadde lettere for å utlede moralske slutninger fra rent umiddelbare omsorgshensyn fremfor prinsipper om rettferdighet. Gilligans påstand om systematiske kjønnsbaserte skjevheter i Kohlbergs modell blir imidlertid imøtegått fra mange hold. I følge Gibbs (2003) har omfattende undersøkelser vist hvordan Gilligan bygger på svak empiri med hensyn til hvordan kvinner scorer i Kohlbergs tester. I mange tilfeller viser kvinner seg å være mer avanserte enn menn når det kommer til moralsk resonnering, og generelt viser forholdet mellom kjønnene store variasjoner alt etter hvilke utvalg man spør og hvordan spørsmålene utformes (Gibbs, 2003; Krebs 1996). Enkelte har også fortolket Gilligans bidrag som ett rent feministisk kampskrift (Vetlesen, 2002), mens hun selv har gjort det klart at hensikten er å fokusere på forholdet mellom to typer av holdninger til det samme problemet og det hun mener er et feilgrep i å gi rettferdighetsdomenet hierarkisk forrang. Gilligan går dermed rett til kjernen av den problematikken jeg har fokusert på ovenfor ved å stille spørsmålet om hvordan Kohlberg kan argumentere for sannhetsverdien i en modell som hevder at nivå 4, 5 eller 6 er bedre eller mer ”moralske” enn fks. nivå 3. Som motsetning til Kohlberg lanserte Gilligan sin “ethic of care” og oppstilte ”a psychological logic of relationships” som et alternativ (Gilligan 1982/1998, s.2.) På mange måter er dette en psykologisk utforskning av paradokser som også ble skissert av Jean Paul Sartre på femtitallet, men Sartres problemstilling har også andre dybder innebygget. Når Sartre(1946/1983, s.17) sier at ”mennesket hvert øyeblikk er dømt til å oppfinne mennesket uten noen hjelp eller støtte”, er ikke dette bare en påstand om at individet selv har ansvaret for, og kapasitet til å ta individuelle moralske valg. Det kan også leses som en type relativisering som korresponderer med evolusjonspsykologiens forsøk på å løse opp de *absolutte* svarene i møte med moralske spørsmål. Sartres kjente eksempel omhandler en ungs dilemma under krigen; hvorvidt han skal flykte til England og melde seg til krigstjeneste eller bli hos sin syke pleietrengende mor. I begge tilfeller handler det om oppofrelse og død, og spørsmålet kretser rundt det prinsipielle spørsmålet om hvorvidt godet ved å kjempe for en større sak kan oppveie det offer det er å la moren dø alene uten sin sønn. Sartres svar er å følge følelsene, instinktene, og han åpner for en paradoksal, eller også tragisk

dimensjon ved å konstantere at det ikke finnes et prinsipielt riktig svar på dette dilemmaet, noen vil kunne oppleve skuffelse samme hva sønnen velger.

Uansett hvordan man leser Gilligan; som et innlegg i kjønnskampen eller som et forsøk på avklaring av forholdet mellom natur og kultur og til tross for kontroversene rundt sannhetsgehalten i en del av premissene, hevder Crain(1985) at det er godt empirisk grunnlag for å tenke seg to former for moralsk orientering – henholdsvis justice og care, og at dette skillet har vist seg fruktbart i ettertid.(Skoe 1998; Skoe & Von der Lippe, 2002; Vetlesen, 2002) Gilligans bidrag åpner altså for en oppfattelse av moralsk prosessering som domenespesifikk, eller i alle fall varierende etter arena, og at rettferdighet og omsorg blir to sidestilte måter å nærme seg et moralsk problem på, uavhengig av kjønn, men utfra problemets art og konteksten man er i.

Sammenlikner vi Kohlbergs modell med Hoffmanns (2000) om empatiutvikling kan man se en metaforisk likhet i form av økende kompleksisering, integrasjon, og sterk ekspansjon i metaperspektivet fra stadie til stadie. Hoffmann problematiserer imidlertid hele tiden forholdet mellom emosjonell automatikk og tenkeevne.. Når barnet i det første leveåret bare besitter en vag evne til diskriminering mellom seg selv og andre, mener Hoffmann, at empati dreier seg om en affektiv ubehagsreaksjon utledet av automatiske fyringsmekanismer lik de jeg har beskrevet ovenfor i forbindelse med Preston & deWaals modell (2001). Nervesystemet er foreløpig ikke i stand til effektiv inhibering, samtidig som barnet også mangler evne til kognitiv distansering fra ubehaget. Dette er korresponderende med det mest udifferenserte nivået beskrevet i Batsons empati-altruisme hypotese (1991). Kontakten med en annens smerte gir autonom aktivering i form av opplevd ubehag eller stress, og en empatisk beveget handling kan derfor ha egoistiske motiver i den forstand at den setter en stopper for denne uroen. I følge Hoffmann(2000) vil sosialisering og evnen til bevisst innlevelse, men også *desentralisering* deretter gjøre de empatiske følelsene mere og mere *avanserte* i løpet av oppveksten i form av større konsistens mellom handlinger i ulike situasjoner, samtidig som individuelle forskjeller blir klarere og mer distinkte. Det voksne individet er ikke lenger låst i den affektive aktiveringen, og klarer derfor i en forstand både å opptre med en mere ”uselvisk medfølelse” samtidig som det har større kontroll over handlingsimpulsen. Det finnes riktignok fortsatt tilfeller der man ”taes” av situasjonen, og reagerer med umiddelbar medynk, ”vantro” eller ”sjokk”, men med større bidrag fra bevisste og ubevisste fordommer og holdninger.

Ser vi på Kohlbergs utviklingsstige sammenlignet med Hoffman mener jeg å se at det mangler en tilsvarende uttalt forankring i biologi og nervesystemets utvikling, noe som

begrenser henvisninger til dialektikken mellom følelser og tenkning, og dermed de faktorene som tradisjonelt tenkes å katalysere indre konflikter.

5.4. Nye innsikter om ”kropp og sjel”

Til tross for kritikk fra mange hold stod Kolberg fortsatt sterkt innenfor domenet moralpsykologi på 1980tallet;

“When I started graduate school at Penn in 1987, it seemed that developmental psychology owned the rights to morality within psychology. Everyone was either using or critiquing Lawrence Kohlbergs ideas, as well as his general method of interviewing kids about dilemmas.” (Haidt, 2007, s 2.)

Samtidig slet evolusjonsrelaterte miljøer fortsatt med etterdønningene fra sosiobiologidebatten. Jonatan Haidt sorterer imidlertid innenfor et miljø som på et tidlig tidspunkt innså betydningen av de nye fremskrittene innenfor hjerneforskning og nevrovitenskap;

“The first was Antonio Damasio Descartes error in 1994, which showed a very broad audience that morality could be studied using the then new technology of fMRI, and also that morality, and rationality itself, were crucially dependent on the proper functioning of emotional circuits in the prefrontal cortex.” (Haidt, 2007, s 2.)

Damasio er kjent langt utover psykologiens egne rekker for å ha debattert dualismeproblemet og kastet nytt lys over følelsenes integrasjon med tanker og bevissthet. Hva i mennesket er det som utgjør en beslutende instans? Herbert Simon (i Sivertsen, 1996) har argumentert for at det er vanskelig å angi et eksakt tidspunkt for når man skal si seg fornøyd med å overveie et problem og fatte en beslutning, og han henviser til en blåbærtur som eksempel. På vei innover i skogen står bærplukkeren overfor det dilemmaet at han på den ene siden sparer tid på å begynne å plukke med det samme, men på den annen side går han da kanskje glipp av den store tua med mer blåbær rundt neste sving. Når er det rasjonelt sett riktigst å slutte å lete og begynne å plukke?

I sin versjon av dette paradokset hevder Damasio(2001) at rasjonaliteten alene ikke er tilstrekkelig for å vurdere og treffe slutninger, men derimot er avhengig av emosjonell feedback. Via sine arbeider med hjerneskadde pasienter har han demonstrert hvordan bortfallet av emosjoner virker sterkt hemmende både for det å treffe en enkel beslutning, for sosial samhandling og i neste omgang for moralsk prosessering. Det radikale i denne

forskningen ligger i sammenknytningen av rasjonalitetsevne og emosjoner, og påvisningen av disse systemenes faktiske hjernelokalisasjon (Baird, 2008). Menneskets hjerne og resten av kroppen utgjør en sammenhengende organisme i en slik forstand at også mental aktivitet, fra dens enkleste til de mest sublimе aspekter, krever en form for resonnans fra kroppen og følelsene. Damasio hevder i sin hypotese at eksterne og interne stimuli initierer tilstander i kroppen, som assosieres med positive eller negative følelser; såkalte "*somatic markers*"; og at persepsjonen av disse følelsene guider en persons atferd på en måte som resulterer i forsterkning eller ekstinksjon. Emosjonelle erfaringer har stor betydning på den måten at en gitt handling først og fremst lagres i minnet assosiert med en viss følelsestilstand, som vil gi føringer for hvordan man vil treffe nye beslutninger gjennom vurdering av handlingens hypotetiske somatiske konsekvenser. Hvis et valg er etterfulgt av en negativ konsekvens vil en tilsvarende negativ emosjon være heftet til den gitte handlingen, og så snart denne forbindelsen er etablert vil reaksjonen komme på et tidlig tidspunkt når individet står overfor samme situasjon neste gang. "*De hjernesystemene som følelsene krever, er flettet inn i dem som tenkingen krever, og slike spesifikke systemer er sammenvevd med dem som regulerer kroppen*" , og videre; "*De laveste nivåene av vår organisme er en del av den høyeste fornuftens byggverk.*" (Damasio, 2001, s. 12-13.)

Somatic markers inngår i et evolusjonært utviklet adaptivt feedbacksystem som kvalitetssikrer beslutningsprosesser. Som Simon påpeker vil optimal beslutningstaking aldri bare være resultat av rasjonell, kognitiv kalkulering rundt vinning eller tap. I følge Damasio: av de ledsagende emosjonelle valørene som gir en *følt* topografi til handlingsalternativene.

5.5. Intuisjon og automatiserte beslutninger

Jeg har pekt på hvordan Damasio knytter emosjoner og kognisjoner sammen til en enhet som synes å utfordre tradisjonell dualisme. Jonatan Haidt kan sies å ha den samme type agenda gjennom sine arbeider med det ubevisste, der han vektlegger at moralsk resonnement i stor grad er en post-hoc aktivitet (Haidt, 2001). Vi bestemmer hva som er riktig og hva som er galt på basis av emosjonelt drevne intuisjoner, og legetimerer eller forklarer deretter våre innskytelser i etterkant, hvis det er nødvendig (Green, 2008). Moderne beskrivelser av ubevisste psykologiske prosesser og betydningen av disse ble i første omgang gjort kjent av Festinger, og ikke minst gjennom Roger Sperrys arbeider med *split brain* pasienter (sitert i Haidt, 2001). Haidt fremholder at distinksjonen intuisjon kontra resonnering ikke er

ensbetydende med emosjon versus kognisjon. Intuisjon, resonnering og emosjonelle vurderinger er alle former for kognisjoner;

”Rather the words ”intuition” and ”reasoning” are intended to capture the contrast made by dozens of philosophers and psychologists between two kinds of cognition.” (Haidt, 2001, s.17)

Haidts poeng er at kognisjoner handler om informasjonsinnhenting, enten det foregår på den ene eller den andre måten (Kennair, 2004). Intuisjon foregår raskt, automatisk og relativt omkostningsfritt, slik at resultatet, men ikke prosessen er tilgjengelig for bevisstheten, mens resonnering foregår saktere, involverer større grad av bevisst prosessering og dermed krever større ressurser.

I tilknytning til moral er foregår den formelle tenkningen ikke bare i interaksjon med, men også underordnet automatiske og ubevisste prosesser (Haidt, 2001) Resonnerende overlegninger spiller en rolle, men primært i sosiale sammenhenger hvor mennesker forsøker å påvirke hverandre og finne en slags konsensus med kommunikasjonspartnere, slekt og venner, eller for å rettferdiggjøre beslutninger eller handlinger man allerede har gjort. Noe av empirien Haidt baserer seg på er klassiske funn fra sosialpsykologi og kognitiv psykologi som viser hvordan mennesker bruker raske og automatiserte heuristikker (Tooby og Cosmides, 2004), hvordan moralsk handling og moralske dommer påvirkes av usikkerhet og frykt, og ikke minst hvordan moralske dommer kommer som et resultat av kognitiv dissonans (Festinger, 1957, sitert i Haidt, 2001). Et typisk eksempel på en moralsk heuristikk er den Haidt kaller for ”I agree with people i like” regelen. (Haidt, 2001, s.9.) Haidt og Green mener å ha argumenter som nedtoner rasjonalitetens betydning i forbindelse med moralsk prosessering, og understreker at bevisstheten virkelig bare er ”toppen av isfjellet” (Kennair, 2004, s.92). De delprosessene som foregår fra sansning og persepsjon, og som i løpet av millisekunder kobles mot minnet og prøves mot emosjonelle parametre før de gir feedback til det som til slutt fremstår som en bevisst tanke, utgjør majoriteten av det som foregår i hjernen (Haidt, 2001; Green, 2008). Til grunn for opplevelsen av bevisst kontroll foregår det myriader av prosesser som vi tar for gitt, og det er først når disse tause prosessene sviker, at vi blir klar over deres eksistens, (Tooby Cosmides, 1997) som vist gjennom Damasio's forsøk med hjerneskadde pasienter.

5.6. Moral som domenespesifikke løsningsstrategier

Rest, Narvaez, Bebeau og Thoma, (1999) foreslår at Kohlberg gir et riktigere bilde av hvordan mennesker oppfører seg i forhold til formelle strukturer i samfunnet i motsetning til

hverdagens ansikt til ansikt interaksjoner. Og de hevder at en ikke ubetydelig del av moralsk forhandling og problemløsning i vår gjennomorganiserte vestlige verden nettopp foregår i slike formelle kontekster. For å eksemplifisere sitt poeng bruker de en analogi til økonomi og skillet mellom mikro og makromoral, og ved å hevde at Kohlberg befinner seg på et psykologisk og moralsk makroplan kan de muligens megle mellom ham og for eksempel Gilligan som representerer mikroplanet i form av nære og mellommenneskelige relasjoner.

Haidt reflekterer over at de fleste lærebøker bare beskjeftiger seg med skillet mellom rettferdighet og omsorg, mens mennesker i tradisjonelle samfunn forholder seg til moral utfra helt andre hensyn. I følge Haidt kan moral derfor nyanseres i flere domener utover det klassiske distinksjonsparet, og sammen med Craig Joseph (2004) hevder han at det finnes i alt 5 ”typer” eller former for evolverte nettverk som guider for moralsk prosessering. Henholdsvis *rettferdighet, omsorg, respekt for autoriteter, gruppefølelse, og renhet/sunnhet*. Med henvisning til Dan Sperber beskriver Haidt disse størrelsene som læringsmoduler (Haidt, 2007), evolverte modulære systemer eller nettverk som er disponert for å respondere på ulike klasser av problemstillinger som reiser seg innenfor en kultur. Alle kulturer er i følge Haidt opptatt med disse domenene, men svarene man gir vil være forskjellig fra samfunn til samfunn. Innenfor domenet renhet/sunnhet vil for eksempel noen spise svinekjøtt når de feirer sin største høytid, mens man innenfor andre kulturer er av den oppfatning at svinekjøtt er urent, og at mennesker som spiser svin således står i fare for selv å bli urene. På denne måten vil enhver kultur konstituere dyder, tabuer og forbud mot matvarer, sykdommer eller bestemte former for atferd, og reagere med avsky og avvisning overfor de som går på tvers av normene. Alle de fem domenene kan i følge Haidt beskrives i kraft av hvilke fenomener som utløser dem, hvilke livsarenaer de virker på, og hva slags emosjonell reaksjon de vanligvis vekker. (Haidt & Joseph, 2004, s.59)

5.7. ”Harde” versus ”myke” domener

Gilligans omsorgsetikk, Rest, Narvaez, Bebeau, og Thomas skille mellom mikro og makromoral, og Haidts & Josephs modell om 5 former eller *domener* for moralsk prosessering, kan koples til evolusjonspsykologien og en teori om teori om modularitet, men det tangerer også problemstillinger som ble reist i forbindelse med Kohlberg på midten av 70-tallet. På bakgrunn av de mange tilfellene av paradoksal regresjon fra høyere stadier som Kohlbergs respondenter slet med, stilte Turiel (ref. i Rest, Narvaez, Bebeau & Thoma 1999) spørsmål ved sammenhengene mellom prekonvensjonell, konvensjonell og postkonvensjonell

moral, og hevdet at prosessering på de øvre nivåene springer ut fra "a separate developmental pathway". Med dette lagde Turiel et skille mellom moralsk prosessering på den ene siden, og det han beskrev som *sosiale konvensjoner* på den andre, og han hevdet at evnen til å følge sosiale konvensjoner er en del av individets utrustning for å hanskkes med sosiale interaksjoner uten at det dermed er snakk om moral på et dyptfølt postkonvensjonelt nivå. Turiels hensikt er å stille spørsmål ved ideen om et gitt stadiums karakter som global problemløser, og hvis jeg leser ham riktig korresponderer dette perspektivet med Krebs(2005) senere beskrivelse av at moralsk utvikling handler om det å ha flere moralske redskaper til disposisjon (2005). I følge Rest, Narvaez, Bebeau, og Thoma(1999) stiller ikke Turiel seg i opposisjon til Kohlbergs rettferdighetsdomene i seg selv, men mener altså at det må komplementeres med andre former for moralsk prosessering.

Rest, Narvaez, Bebeau, og Thoma(1999) forfølger tanken om domenespesifisert videre ved å stille spørsmålet om "harde" versus "myke" domener. Hvordan de ulike prosesseringsinstansene tenkes å være fundamentert i hjernen, og hvordan de fungerer i sammenheng eller også er separert fra hverandre. Har man å gjøre med sterkt avgrensede moduler med distinkte måter å kategorisere et problem, eller er det den samme modulen eller nettverket som aktiviseres i møte med et hvert problem, bare på litt forskjellig måte? Rest, Narvaez, Bebeau, og Thoma hevder at dette spørsmålet har viktige implikasjoner for hvordan man vurderer Kohlbergs teori. Hvis moralsk prosessering på de ulike nivåene egentlig speiler moduler som har oppstått på ulike tidspunkter og med forskjellige virkningsmekanismer, blir det meningsløst å koble dem sammen i en tett relatert utviklingsmodell. "If the hard version of domains is true,....., then Kohlbergs measure was like adding assessments of the visual module to assessments of the motor module."(Rest, Narvaez, Bebeau, og Thoma, 1999, s. 119.)

5.8. Tanker og følelser i interaksjon

Særlig gjennom de siste 20 årenes utvikling av nye hjerneavbildningsteknikker har man maktet å belyse spørsmål som de ovenfor på svært effektive måter. Damasio er nevnt, mens en rekke andre studier har kommet med supplerende, eller også helt nye innspill. Prefrontale skader med implikasjoner for emosjonelle prosesser fører ofte til at pasientene blir utpreget prekonvensjonell i tankegangen og viser nedsatt evne til sosiale vurderinger. (Haidt, 2001) Green(2008) beskriver tilsvarende hvordan redusert empati, og konsekvente utfall i evnen til å treffe moralavgjørelser både i og utenfor laboratoriesettinger står i forhold til endringer i

prefrontal gråsubstans og reduserte autonome responser. I forbindelse med Care-domenet har Gilligans opprinnelige påstand om at omsorgsmoral følger et separat utviklingsforløp med fått støtte gjennom nyere funn ved hjelp av fMRI som indikerer distinkt forskjellige hjerneaktivitetsmønstre (Robertson, Snarey, Ousley, Harenski, Bowman, Gilkey & Kilts, 2007). Prosessering av rettferdighetsdilemmaer medførte i ett tilfelle større aktivering i venstre intraparietal sulcus, mens omsorgsproblemer derimot trigget nevralt firing i ventrale posterior cingulate cortex, ventromedial og dorsolaterale prefrontal cortex og thalamus. J. Green(2008) mener til og med å finne belegg for at utilitaristisk versus deontologisk postkonvensjonell tenkning har opphav i to forskjellige slags psykologiske systemer, og at de delene av hjernen som viser øket aktivitet når mennesker utfører typisk konsekvensialistdommer er de som er sterkest assosiert med høyere kognitive funksjoner, som for eksempel executive kontroll, kompleks planlegging, deduktiv og induktiv resonnement, mens dygdsetisk tenkning i større grad foregår via hurtigere, og mer emosjonelt fargede prosesser. Gjennom flere sofistikerte studier viser Green (2008, s. 36) hvordan det han kaller ”prepotente negative emosjonelle prosesser” får mennesker til å reagere med avsky mot å utføre visse personlige og aggressive handlinger. Som for eksempel å dytte en mann utfor perrongen foran et tog i den hensikt å få toget til å stanse og dermed unngå å ta livet av to menn lenger fremme på linjen. Green hevder at dette er responser som er karakteristisk for deontologi, men ikke for konsekvensialisme. Samtidig viser han også hvordan kognitive psykologiske prosesser kan være en buffer mot de samme emosjonelle prosessene, og drive mennesker til å utføre voldelige handlinger når det er et streng konsekvensialistisk rasjonale for å gjøre det.

I forlengelsen av disse funnene står imidlertid vesentlige spørsmål fortsatt ubesvart med hensyn til hvordan man skal forstå ”separate domener”, individuelle utviklingsløp, og graden av differensiering og integrasjon mellom de ulike domenene. På vegne av evolusjonspsykologien mener Mysterud (2003) at forestillingen om spesialiserte hjernemoduler kanskje har vært et av de viktigste bidragene til en ny psykologisk metateori, men at forskning som i forbindelse med intelligens og en samlende g-faktor også viser at områdegenerelle mekanismer kan gjøre seg gjeldende. Selv om spissformuleringer om modularitet har vist seg nyttige bør ikke evolusjonspsykologien slå seg til ro med dette, men fortsette arbeidet med å kartlegge hjernens faktiske virkemåter. (Mysterud, 2003)

På bakgrunn av de nyanseringene i forholdet mellom tanke og emosjoner jeg har vist til ovenfor mener jeg det er grunnlag for å spørre om ikke Kohlberg ville ha vært nødt til å ta andre hensyn i betraktning hvis han skulle ha utformet sin modell i dag og ikke for femti år siden. For det første synes det tydeligere målbart hvordan bevisste og rasjonelle

tankeprosesser til enhver tid ledsages av kjemisk-biologiske fluktuasjoner i hjernen, noe Kohlberg heller ikke ville benektet. Forskere som Damasio, Haidt og Green mener i tillegg å ha belegg for å kreve at ubevisste, intuitive og automatiserte prosesser må gis den samme statusen som forklaringsgrunnlag for moralske overveininger.

6.0. *Om det normative i forbindelse med psykologiske problemstillinger*

6.1. Fra ”er” til ”bør”.

Er det mulig å skille en beskrivelse av naturen fra en foreskrivelse om moral? Er det riktig å smelte dem sammen? Jeg har ovenfor referert til Hume, som representant for de britiske empiristene som ikke bare diskuterte forholdet mellom følelser og fornuft, men som i århundrene etter reformasjonen vendte seg fra Gud, på leting etter andre forklaringsmodeller for å finne moralens og ”det godes” opphav. I forlengelsen av dette er Hume kjent for å ha trukket skillet mellom det deskriptive ”er” og det normative ”bør”; beskrevet som den *naturalistiske feilslutning* som i ulike versjoner har vært en norm for vitenskaplig holdning. Humes argument er basert på logikk, og ved å vise til en enkel syllogisme påviser han den manglende forbindelsen mellom *er* i premissene og til *bør* i konklusjonen (Stigen, 1983). Både ”Humes fallacy” (Curry, 2006) og subjektiviseringen av moral er tilforlatelige i perspektiv av opplysningsidealene fra den tiden Hume levde; naturen og mennesket skulle selv begrunne rett og galt, ikke Gud. Og basert på erfaringene med kirkemaktens innblanding gjennom århundrer var det muligens strategisk riktig å kreve at vitenskapene skulle kunne drive sitt arbeide uten å taes til inntekt for et verdissyn; det formelle skillet mellom er og bør betød et potensielt pusterom hvor man fritt kunne drive sin forskning, og hevde at det var uvitenskapelig å være bundet av normative konsekvenser.

Opp gjennom århundrene, gjennom universitenes ekspansjon og samfunnsfagenes tilsynekomst ble disse prinsippene aktualisert, særlig gjennom arbeidene til Moore (1903, ref i Hergenbahn, 1992), og gjennom den senere positivismebevegelsen ble de reformulert i idealet om forskningens *verdifrihet*. Thomas Kuhn, 1962, ref i Sivertsen, 1996) imøtegikk dette og revolusjonerte på mange måter vitenskapsfilosofien ved å hevde at en vitenskap prinsippielt sett aldri kan være verdifri, og i praksis viser det seg også vanskelig å holde deskriptive og normative nivåer vekk fra hverandre. Når Gilligans kritikk av Kohlberg stadig omfattes med bred interesse til tross for at de vitenskapelige argumentene har vist seg å ikke holde hele veien til mål, drøfter Vetlesen (2002) hvordan dette har bakgrunn i at Gilligan reiser spørsmål som

berører dypere grunnlagsproblemer med politiske og ideologiske overtoner, spesifikt forbundet med kjønn og likestillingsaspekter. Dette eksemplifiserer den umulige oppgaven i å lansere en deskriptiv teori uten at den samtidig også får en normativ ladning som mobiliserer engasjement for eller i mot (Vetlesen, 2002).

6.2. Kohlberg og naturalistiske feilslutninger

Kohlberg har fått kritikk for sammenblanding av normative og deskriptive nivåer (Crittenden, 1992). Kohlberg (1981) selv hevder at hans moralsyn er tuftet på en type allmenn naturlov som skiller ham fra mere religiøse og spekulative tankesystemer, og at dette legetimerer hvordan han forsøker å bære frem de normative idealene på stadie 5 og 6.

Ved å henvise til autoritære teorier på den ene siden, deterministiske behavioristiske og freudianske på den andre definerer Kohlberg sitt ideologiske ståsted slik jeg har beskrevet det ovenfor. Han plasserer seg dermed innenfor en moderne, sekulær verdensanskuelse der uviljen mot å godta en oppfatning fordi den er autoritetenes oppfatning, uansett hvem disse autoritetene måtte være, er noe av selve definisjonen. Denne mentaliteten fikk sin filosofiske hevd i renessansen, gjennom opplysningstid og den franske og amerikanske revolusjonen, og ved de moderne vitenskapenes tilblivelse. Riktignok underordner vi oss fortsatt autoriteter, og viser både personer og institusjoner vår tillit men denne handlingen har mistet sin tradisjonelle mening. Hvis jeg går med på å følge en annens vurdering, er det i prinsippet fordi jeg selv mener at jeg har dannet meg ”gode” grunner til å gjøre det, fordi jeg har tenkt saken igjennom og tilsluttet meg av ”fri vilje”, og ikke fordi den aktuelle autoriteten tvinger meg (Ferry, 1996). Kohlberg inntar en lignende posisjon når han hevder at motstridende psykologiske paradigmer ikke har gitt tilstrekkelig plass til det frie tenkende individet (Kohlberg & Ryncarz, 1990), og at selve kardinalkjennetegnet ved det postkonvensjonelle nivået er bygget på denne evnen og retten til selv å stå ansvarlig for sitt liv, og sitt moralske standpunkt. På generelt grunnlag understreker Kohlberg viktigheten av bygge psykologiske arbeider på filosofisk grunn. “My central assumption is that there is no philosophic neutral starting point for the psychological study of morality” (Kohlberg, 1981, s.98).

“In my view, progress in moral philosophy and in moral psychology occurs through a spiral or bootstrapping process in which the insights of philosophy serve to suggest insights and findings in psychology that in turn suggest new insights and conclusions in philosophy.” (Kohlberg, 1981, s.97)

Det normative utgangspunktet er sentrert rundt utviklingen av logiske, rettferdighetsprinsipper, og som forsvar for ekteskapet med filosofien hevder han at psykologiens oppgave må være å stadfeste at disse prinsippene faktisk finnes, manifestert både som filosofisk tenkning, og som psykologisk praksis, gjennom tenkning og handling. Begrunnelsen han søker å påkalle foreligger altså på to nivåer; for det første gjennom det psykologisk empiriske belegget han fremlegger, for det andre gjennom en insistering på at denne tenkningen, eller også atferden speiler en slags høyere orden i menneskets natur. Det særegne i denne orienteringen ligger ikke nødvendigvis i bindingen mellom psykologi og filosofi, men i innholdet av de postkonvensjonelle idealene. På den ene siden søker han å markere sin egen posisjon som vitenskaplig, ikke-deterministisk, men krysser samtidig grensen fra en forsøksvis objektiv beskrivelse av naturen til å foreskrive visse dyder som mer høyverdige enn andre. Implisitt ser det ut som om han mener at dette gir ham et særlig fortrinn i forhold til sine motstandere med hensyn til retten av å hevde normative idealer. Han bruker relativt mye plass på å forsvare denne posisjonen, og han knytter argumentasjonen opp mot historiske naturrettfilosofer og sine postkonvensjonelle forbilder, Sokrates, Gandhi og Martin Luther King (Kohlberg, 1981; Kohlberg & Ryncartz 1990).

Som hovedoppgavestudent, til og med i psykologi og ikke filosofi, bør man kanskje passe seg for å gå Kohlberg på klingen når det kommer til teoretiske grunnlagsproblemer. Det er imidlertid min påstand at Kohlberg, hvor mye han enn ønsker det, ikke presenterer gode nok grunner til at han skal behandles annerledes med hensyn til naturalistiske feilslutninger enn hva som er tilfellet for moralske relativister eller religiøse normgivere som han ønsker å distansere seg fra.

“The natural law assumption that we endorse, however, is not the derivation of moral principles from factual generalizations but is rather, the assumption that there are certain shared features of the natural order as known by science or metaphysics and of the moral order as known by moral philosophy.” (1981, s 320)

Slik jeg leser Kohlberg mener han at det er strukturelle egenskaper i hans egen posisjon i motsetning til hos hans motstandere, som gir ham et empirisk forsvar for å bli fritatt fra naturalistiske feilslutninger.

Man kan imidlertid mene at det i en dimensjon ikke er vesensforskjeller mellom Kohlberg, en kristen fundamentalist eller for den saks skyld en evolusjonpsykolog, Alle mener de å ha hevd på sannheten og at de ser en større og sannere flik av menneskenaturen, og Kohlberg mener bare å ha sterkere vitenskaplig belegg, mens evolusjonpsykologen igjen

vil forsøke å overprøve dette. Å vurdere Kohlberg på denne måten vil kunne oppfattes som emotivistisk i en retning som Kohlberg selv ønsket å avsverge seg. Ikke desto mindre mener jeg at et eventuelt krav om å unngå naturalistiske feilslutninger må gjelde på samme måte for ham som for andre, og utfra Poppers (ref. i Sivertsen 1996) tankegang om at en vitenskaplig påstand aldri kan bevises, bare belegges med sterkere eller svakere evidens mener jeg at det derfor bare er kvalitative forskjeller mellom Kohlberg og hans opponenter.

6.3. Kohlberg og retorikk

Jørgensen hevder at Kohlberg blir kritisert for å være antireligiøs, og hevder at han forfekter en type streng sekularitet når han går løs på alle former for gudegitte ytringer. Moralsk resonnering bygget på gudstro blir i følge Jørgensen henvist til stadiet 4. heller enn til de høyere stadiene fordi Kohlberg ikke tror på "superior beings" med privilegert tilgang til autoritære sannheter. Rest, Narvaez, Bebeau, og Thoma (1999) synes å bekrefte at dette er tilfelle, og viser til hvordan Kohlbergs test og dilemmaer ikke tillater fundamentalistisk, ortodoks kristentro å komme til uttrykk.

Om Kohlberg med dette skulle være plassert som "hard-core" sekulær, har allikevel hans egen argumentasjonsform tidvis sterke likheter med det som er vanlig innenfor ulike trosretninger;

"Today I want to deal with two problems, the first is "Why be moral?", the second is the problem of guilt. To answer these questions for you, I obviously have to do more than save you from value relativity and lead you to rational morality. I have to do no less than save your souls. To free you from your sins and guilts is the classical aim of religious salvation. To answer why be moral is to tell you the meaning of life, to give you faith." (Kohlberg, 1970)

Denne siterte passasjen er upublisert, men hentet fra en forelesningsrekke der han fremla tanker om et 7. stadiet som riktignok aldri ble fullstendig formulert, og som således ikke er del av den universelle modellen. Kohlberg sier at dette stadiet først og fremst skal forstås metaforisk, men han gir i flere sammenhenger, også i de posthumt publiserte skriftene fra 1990 (Kohlberg & Ryncartz, 1990), uttrykk for at det 7. stadiet inneholder den egentlige begrunnelsen for å opptre moralsk, og han binder dette til spørsmålet om hvorfor man i det hele tatt skal holde seg i live. (1990, s.192) Svaret synes å strekke seg mot en slags

intersubjektiv opplevelse av det å være i verden, i retning av transpersonlig psykologi (Grof, 2000) eller for den saks skyld en buddhistisk livsholdning.

Hva Kohlberg egentlig mente med det 7.stadiet, og hva han selv trodde på er mindre interessant i denne sammenhengen enn selve intensiteten i måten han uttrykker seg på. Begreper som "sins", "guilt" og "faith" kan oppfattes som retorikk, men beskriver også opphavsmannen på en måte som setter den hierarkiske, idealistisk begrunnede moralmodellen i en forståelig sammenheng. Kohlberg fremstår ikke bare som forskeren som ville dissekere verden, men som en mann med *tro*, og en uttalt misjon.

6.4. Generelle betraktninger rundt normative føringer

Når det kommer til kritikk og høylydt debatt om sammenblanding av deskriptive og normative utsagn er dette i høyeste grad ikke ukjent for evolusjonspsykologien eller den herostratisk berømte forløperen; sosiobiologi. 100 års erfaring med den moralfilosofiske eksplosjonsfaren som ofte har ligget latent i Darwinistiske tekster førte for eksempel til at da Edward Wilsons, og etter hvert Richard Dawkins arbeider kom ut i henholdsvis 1975 og 1976, forsøkte Dawkins allerede i forordet å sikre seg med følgende passasje;

"Jeg tar ikke til orde for en moral basert på evolusjon. Jeg sier hvordan ting har evolvert. Jeg sier ikke hvordan vi mennesker bør oppføre oss. Jeg understreker dette, fordi jeg vet jeg står i fare for å bli misforstått av de altfor mange menneskene som ikke kan skille et utsagn om hva man tror er tilfellet, fra et som tar til orde for hva som bør være tilfelle." (Dawkins, 1976, s. 3., ref. i Mysterud, 2003)

Det er ingen grunn til å tvile på at Dawkins oppriktig mente at han beveget seg på et bestemt analysenivå som ikke rokket ved at individet *også* har aspekter av fri vilje og former for "høyere" moral. Til tross for dette var det ikke til å unngå at de som leste Dawkins og Wilson blandet sammen genetisk pragmatisme med individuell egoisme og dermed så sosiobiologien som et grunnskudd mot menneskets frihet (Kennair, 1998). Mysterud hevder at når reaksjonene ble såpass sterke, for eksempel i forhold til Wilson, kan dette delvis forklares som berettiget kritikk av både metoder og konklusjoner, og at han ikke i tilstrekkelig grad klarte å beskrive relevante sammenhenger, som for eksempel mellom gener og kultur (Buss, 1999). Delvis ble også både Wilson og Dawkins arbeider kategorisert som manifest for en venstreradikal ideologi, noe som mange riktignok har gått klart ut mot i ettertid (Mysterud, 2003).

I tillegg til vitenskaplig og politisk skepsis oppfatter jeg at det også hefter en dyptfølt verdimelessig skepsis til sosiobiologien som kan synes å tangere poenger i tilknytning til kritikken av Kohlberg. Når skinndebattene er avsluttet og til tross for Humes advarsel: deskriptive data er *potensielt* normative slik også Kohlberg hevder det, fordi de alltid kan føres tilbake til mer basale tankesystemer om hvordan naturen eller tilværelsen dypest sett *er*. Darwins arbeider virket som en ”copernicansk vending” på en tverrvitenskaplig arena, ikke fordi han beskrev dyrelivet på Galapagos, men fordi han tilbød en endring i synet på de grunnleggende premissene for livet og tilværelsens mening. Og senere evolusjonspsykologi, som sosiobiologien før den, fortsetter å provosere på samme måten (Sandvik, 2002).

Det kan altså stilles spørsmål om ikke sosiobiologien nettopp virket så provoserende fordi den rammet alle de som holdt på med vitenskap men som kanskje hadde et personlig uavklart forhold til visse elementer i det evolusjonære tankesystemet. Grenness(2002), Svendsen(2002), Kennair(2004), Mysterud (2003) og Tooby og Cosmides(2004) omtaler alle en type frykt for påstått biologisk determinisme som jeg oppfatter som et sprik mellom personlige følelser og det vitenskaplige paradigmet man faktisk tilhører. Tilstrekkelig mange har demonstrert at evolusjonsteori ikke trenger å være et reduksjonistisk eller deterministisk standpunkt, men 150 år etter Darwins første utgivelse(1859-2009) virker han fortsatt radikalt sekulariserende hvis man bevisst eller ubevisst har bekjent seg til andre, og mer ideale tankesystemer.

Den overordnede argumentasjonen som ligger til grunn for å slutte fra ”er” til ”bør” er i all vesentlighet den samme hos evolusjonspsykologer som hos Kohlberg. Begge parter mener å levere funksjonsbeskrivelser av den menneskelige natur, og alle har man en uttalt målsetning om at denne typen innsikt i neste omgang lar seg nyttiggjøre for praktisk tilrettelegging av liv og samfunn (DeWaal, 2005). Hvis evolusjonspsykologiske teorier skal ha rett til å taes til inntekt for føringer for praktisk adferd, må Kohlberg prinsipielt innrømmes den samme retten. Påstandene om Kohlbergs normative feilgrep (Crittenden, 1992) kan derfor karakteriseres som betinget på dette overordnede planet; religiøse og evolusjonære tankesystemer så vel som Kohlbergs utviklingsmodell plasserer seg bare på forskjellige ytterpunkter i det samme kontinuumet om hva som utgjør den menneskelige natur. På vegne av evolusjonspsykologien hevder Oliver Curry (2006) at naturalistiske feilslutninger i ulike tappninger kan betraktes som filosofiske spissfindigheter, og at det ikke er tilstrekkelig til å tilbakevise en human-Darwinistisk metaetikk. ”Any such arguments would seem to be mystical, dualist, transcendental, supernatural or theological in flavour. In the absence of any such arguments, we can conclude

that the Humean-Darwinian version of ethical naturalism remains a "live option" (Curry, 2006, s. 243).

7.0. Oppsummering og konklusjon

"The recognition that our cognitive and motivational architecture is the product of natural selection raises the possibility that our moral concepts, moral intuition, and moral sentiments might themselves be reflections of the evolutionary process, this conclusion seems difficult to escape given how natural selection works." (Cosmides & Tooby, 2008, s.53.)

7.1. Den "sokratiske anskuelsen"

Forskjellene mellom Kohlbergs moralske verdensbilde og en evolusjonpsykologisk betraktningssmåte kan oppsummeres ved hjelp av fire punkter som Kohlberg kaller "the socratic view"(1981, s.189); *"First, virtue is ultimately one, not many, and it is always the same ideal form regardless of climate or culture."*

Evolusjonpsykologien sier sitt om adaptasjoner med større eller mindre grad av universell utbredelse. Dyder(dygder) i sin filosofiske grunnbetydning synes neppe som kompatible med disse, og kan i enda mindre grad reduseres til en, eller et fåtall. Menneskets natur er en mosaikk av spesialiserte enheter, der nettopp mangfoldet av adaptive mekanismer er det typiske.

Second, the name of this ideal form is justice.

Teorier om rettferdighet, resonnering og rasjonalitet har spilt en vesentlig rolle i tankens historie, og tjener kanskje mennesket til ære som et ideal. Ikke desto mindre viser pågående forskning hvordan den kontrollerte bevisstheten som tenkes å guide rettferdighetstenkning er prisgitt et aldri sovende samliv med det ubevisste, automatiske og intuitive.

Third, not only is the good one, but virtue is knowledge of the good. He who knows the good chooses the good.

Det gode er det evolusjonært hensiktsmessige, foranderlig gjennom tid og rom. Med kulturens briller vil kunnskaper om det gode også betraktes forskjellig fra sted til sted, og stilt overfor livets hardere realiteter tilsier all forskning at mennesker har en lei tendens til å gi sin viten på båten, til forsvar for sitt eget liv, sine nærmeste, hus og hjem.

Fourth, the kind of knowledge of the good which is virtue is philosophical knowledge or intuition of the ideal form of the good, not correct opinion or acceptance of conventional beliefs.

Igjen; konvensjonelle oppfatninger eksisterer i all sin konvensjonalitet fordi de (som oftest) har bevist sin adaptive suksess. En avart av egenskaper som har evolvert som en form for tilpasning, eller som et evolusjonært biprodukt er paradoksalt nok også den inderlige *troen* på noe som er større, sannere eller mer ideelt – som for eksempel den fjerde tesen i Kohlbergs sokratiske verdensbilde.

7.2 Avsluttende bemerkninger

Interessen for, og kritikken mot Kohlberg har vært massiv gjennom de femti årene som har gått siden han offentliggjorde sine første arbeider, (1958-2008) og de ulike ankepunktene jeg har forsøkt å dokumentere i denne oppgaven kunne hver for seg ha vært grunnlag for hele avhandlinger, noe de i mange tilfeller også har vært. På bakgrunn av den kritikken han høstet for ikke å ha gitt nok fokus til det ubevisste og emosjonenes betydning skriver han kort før sin død i 1987;

”Obviously these successive restrictions on the moral domain do not mean that this is the only way to define and psychologically research the moral domain. The restricted range of the moral domain as we have now come to define it for our own theory or research programme does not imply that these restrictions should guide all fruitful moral psychology research. The moral domain is large and varied, and no one approach to its conceptualization and measurement will exhaust or explain the variance in it.” (Kohlberg, 1984, s.9.)

Sitater av denne typen tegner bildet av en mann som slett ikke bare var innestengt på sitt eget interesseområde, men som også hadde ektefølt nyskjerrighet og respekt for utfyllende eller også konkurrerende syn. Som beskrevet ovenfor er det imidlertid verdt å merke seg at Kohlbergs egne betenkninger slik de for eksempel kommer til uttrykk i forbindelse med de postkonvensjonelle stadiene ikke alltid taes vare på i senere gjengivelser av teorien. Noe som lett kan medfører at viktige spørsmål både i forbindelse med modellens innhold og Kohlbergs bakenforliggende verdisyn unnslipper fornyende diskusjoner. Dette får uheldige konsekvenser på flere nivåer;

- På begrepsnivå innenfor domenet moralpsykologi hvor fenomener ikke er tjent med å reduseres til for eksempel enten tanke eller følelser. (Tooby & Cosmides, 1997; Haidt,

2000; Kennair, 2004.) Det er et ideal innenfor vitenskaplig kunnskapsbygging å søke mot kompleksisering, nyansering og integrasjon, for å sikre større presisjon i måten vi snakker om fenomenene på.

- På generelt, vitenskapsteoretisk nivå, der integrasjon mellom fagretninger antas å gi forklaringsstyrke og bedre forståelsen av de ulike fenomenene man studerer. (Sivertsen, 1996)
- Psykologien er premissleverandør for undervisning og opplysning også innenfor andre tilgrensende fag (Grimen, 2000), som sosiologi, antropologi, pedagogikk og sykepleie, og det sier seg selv at ingen er tjent med eksport av kunnskap som ikke er nyansert og oppdatert. I den grad det er et mål å utvikle et samlet metaperspektiv og en felles terminologi bør verdimeslige grunnlagsproblemer innenfor de enkelte fag være forsøkt avklart.
- Psykologer står i utveksling med samfunnet generelt gjennom oppgaver som rådgivere, konsulenter og behandlere, og psykologisk teori har potensial for å nedfelle seg som allmenkunnskap med betydning for hvordan vi utformer institusjoner, lover og regler, og i siste instans; hvordan vi oppfatter oss selv. Maktpotensialet som ligger i denne posisjonen medfører ansvaret for at den kunnskapen vi deler med andre ikke bare er faglig kvalifisert og godt begrunnet, men at vi kontinuerlig underkaster oss selv kritikk med hensyn til eget verdigrunnlag. (Merton, 1957, ref. i Sivertsen, 1996)

Med fare for å bli for høytravende hevder jeg at man for å bygge en plausibel modell om moralsk utvikling må tørre å slippe taket i de tradisjonelt ønskverdige verdiene som filosofien har forsynt oss med, og fokusere sterkere på en biologisk psykologisk natur. Skal vi forstå noe om moralsk resonnering må vi fortsette å avdekke hvilke adaptive funksjoner moral betjener, hva slags rolle moral spiller for sosial samhandling, *hvorfor* moral binder og frastøter, og hvilke mekanismer som medierer moralsk prosessering og adferd.

Moralens fylognese er sammenfallende med historien om alle de faktorene som har gjort de samme verdier, institusjoner, adferd og psykologiske mekanismer mulig; historien om emosjonenes integrasjon og empatiens tilsynekomst, gjensidighetens universalitet, språkets utbredelse og resonneringens potensialer. Og den viktigste erfaringen er kanskje at disse egenskapene ikke kan forstås løsrevet fra hverandre, men som innvevd i en multikausal struktur;

“...as interlocking sets of values, practices, institutions, and evolved psychological mechanisms that work together to suppress or regulate selfishness and make social life possible.”(Haidt, 2007, s.9)

Spørsmålet blir til syvende og sist om Kohlbergs nisje er i overensstemmelse med tilfanget av psykologisk teori og empiri fra de siste 25 årene. Jeg mener at evolusjonsbasert biologisk psykologi aksentuerer svakhetene ved Kohlbergs sterke fokus på kognitiv moralsk resonnement, og tydeliggjør hvorfor de postkonvensjonelle stadiene kan oppfattes som fremmedelementer i forhold til den øvrige strukturen. En modernisering av teorien ville kanskje forutsette et sterkere fokus på den opprinnelige Piagetianske utviklingsmodellen, og med en klarere holdning til de begrensingene som hefter ved forestillingen om postkonvensjonell tenkning.

Til tross for Kohlbergs ubestridelige posisjon blant psykologiens fedre, er det min mening at en evolusjonpsykologisk modell danner et bedre utgangspunkt for forståelsen av den menneskelige natur og moral, enn den moralforståelsen jeg oppfatter at Kohlberg representerer gjennom sin utviklingsmodell.

Referanser

- Alexander, R.D. (1989). *The biology of moral systems*. Hawthorne, NY: Aladine de Gruyter.
- Alexander, R.D. (1990). *How did humans evolve? Reflections on the uniquely unique species*. Ann Arbor, Museum of zoology, The university of Michigan, special publication. Nr.1.
- Atkinson, R.C., Atkinson, R.L., Smith, E.E., Bem, D. & Nolen-Hoeksema, S., (2000). *Hilgards introduction to psychology*. Thirteenth edition. Harcourt College Publishers.
- Baird, A. (2008). Adolescent Moral Reasoning: The integration of emotion and Cognition. I W. Sinnott-Armstrong (Red.), *Moral Psychology*, volume 3. (s. 329-330) Bradford MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Batson, C.D. & Oleson, K.C. (1991). *Altruism*. Blackwell publishing.
- Baumeister, R.F. & Leary, M.R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological bulletin* 117: 497-529.
- Bailey, K.G. (1987). *Human Paleopsychology. Applications to aggression and pathological processes*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Bear, M.F., Connors, B.W. & Paradiso, M.A. (2001). *Neuroscience: exploring the brain*. Second edition. Lippincott, Williams & Wilkins.
- Berg Eriksen, T. (1989). *Nietzsche og det moderne*. Universitetsforlaget.
- Bråten, S. (2000). *Delaktige spedbarn og dialogpartnere. Om altersentrisk persepsjon*. Vitenskaps-akademiets årbok 2000.
- Burton, R.V. & Kuncze, L. (1995). *Behavioral models of moral development: A brief history and integration*. Simon & Schuster Company. Needham Heights: Massascussets.
- Buss, D. (1999). *Evolutionary psychology: The new science of the mind*. Boston: Allyn and Bacon.

- Buss, D.M. & Duntley, J.D. (2004).). The evolutionary psychology of good and evil. I A. Miller (Red.). *The Social Psychology of Good and Evil* (s. 102-126). New York : Guilford .
- Carpendale, J. and Krebs, D. (1992). *Situational variation in moral judgment: In a stage or on a evolutionary reconceptualization of Kohlbergs stage?* Journal of Youth and Adolescence, 21, 203-224.
- Colby, A., Gibbs, J., Kohlberg, L.& Lieberman, M. (1983). *A longitudinal study of moral judgement*. Monographs of the society for research in child development, 48-200.
- Colby, A. & Kohlberg, L. (Eds.) (1987). *The measurement of moral judgment* .Vols. 1-2. UK: Cambridge University Press.
- Cosmides, L. (1989). *The logic of social exchange: Has natural selection shaped how humans reason?* Studies with the Wason selection task. Cognition, 31, 187-276.
- Craig, G.J. (1992). *Human development*. Prentice Hall.
- Crain, W.C. (1985). *Kohlbergs stages of moral development. Theories of development.t* Chpt.7. pp 118-136 Prentice Hall.
- Crittenden, P. (1992). *Learning to be moral: Philosophical Thoughts about moral development*. Prometheus Books
- Curry, O (2006). *Whos afraid of the Naturalistic fallacy?* Evolutionary Psychology/human-nature.com-2006. 4: 234-247
- Daly, M.& Wilson, M. (1988). *Homicide*. Foundation of human behaviour – New York: A.deGruyter.
- Damasio, A. (2001). *Descartes feiltagelse, Fornuft, følelser og menneskehjernen*. Pax Forlag A/S, Oslo 2001
- Dalland-Evans, T. (1997). *En innføringsbok i psykologi for universiteter og høyskoler*. I G.H. Nielsen & K. Raaheim (red). Cappelen akademisk forlag. s 156-157.
- Damon, W. (1993). *Approaches to moral developement, new research and emerging themes*. Andrew Garrod, Teachers College press. (Forordet.)
- Darwin, C. (1874). *The descent of man and selection in relation to sex*. New York: Rand, McNally & Company.
- Decety, J. (2004) A social neuroscience VIEW of human empathy. Impuls nr. 3.2004.
- di Pellegrino, G., Fadiga, L., Fogassi, L., Gallese, V.,& Rizzolatti, G. (1992). *Understanding motor events: A neurophysiological study*. Experimental Brain Research 91:176-80.
- Duntley, J. & Buss, D. (2004). *The evolution of evil*. The social psychology of god and evil, edited by arthur G. Miller, Guilford press 2004. Chpt. 5.
- Edwards, C.P. & Kolberg, L.(1985). *Consensus and controversy*, edited by s.Modgil and

- C.Modgil, 431-50.Lewes, U.K.:Falmer press.
- Egidius, H. (1993). *Psykologiske grunnbegreper*. Tano forlag. Oslo
- Eysenck, M. (1998). *Psychology, an integrated approach*. Addison Wesley Longman.
- Ferry, L.(1996). *Mennesket som gud*. Humanist Forlag A/S
- Fry, D.P.(2006). Reciprocity: The foundation stone of morality. I M. Killen, & J.G.Smetana (Red), *Handbook of moral development*. (s.399-434) Lawrence Erlbaum Associates.
- Gammelgaard, J.(1994). *Mellem mennesker. Træk af indfølelsens psykologi*. G.E.C.Gads Forlag. Aktieselskabet af 1994, København.
- Gallese, V., Ferrari, P.F., Umiltà, A.(2002). *The mirror matching system: A shared manifold for intersubjectivity* M.A. Open Peer Commentary, Behavioral an brain sciences 2002 25, 20-72
- Gazzaniga, M.S, Ivry, R.B & Mangun, G.R (2002). *Cognitive neuroscience, the biology of the mind*. W.W. Norton & Company)
- Genovese, E.C (2003). Human –nature. 1:127-137
- Gewirtz, J.L.& Kurtiness, W.(1995). *Moral Development, an introduction*. Allyn & Bacon.
- Gibbs, J.C. (2003). Moral development & Reality: Beyond the theories of Kohlberg and Hoffman. Sage publications. 57-107.
- Gilligan, C.(1982/1998). *Med en annen stemme*. Gyldendal Norsk Forlag
- Gleitman, H. (1992). *Basic Psychology, Third Edition*. W.W.Norton & Company, New York
- Graham, J. & Haidt, J.(2007). *When morality opposes justice; Conservatives have moral intuitions that liberals may not recognize*. Sosial Justice Research, www.people.virginia.edu. (Haidts homepage)
- Grey, P. (1991). *Psychology*.Worth Publishers
- Green, J.(2008). The secret Joke of Kants soul, i Walter Sinnott-Armstrong (Red), *Moral Psychology, volume 3*, Bradford MIT Press, Cambridge, Massachusetts
- Grenness, C.E. (2002) *Svendsen om evolusjonpsykologi*. Impuls (Oslo) 56(2/3), 117-123
- Grimen, H.(2000). *Samfunnsvitenskaplige tenkemåter*. Universitetsforlaget, kap.10-13.
- Grof, S. (2000) *Fremtidens psykologi*. Borgens Forlag.
- Gross, R., McIlveen, R., Coolocan, H., Clamp, A. & Russel, J. (2000) *Psychology, a new introduction*. Hodder & Stoughton, London
- Haidt, J.(2001). *The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgement*. Psychological review 108, 814-834
- Haidt, J., Craig, J. (2004.) *Intuitive ethics: how innately prepared intuitions generate*

- culturally variable virtues*. American Academy of arts & Science.
- Haidt, J.(2007). *Moral psychology and the misunderstanding of religion*.
www.people.virginia.edu. (Haidts homepage)
- Haugsgjerd, S.(1990). *Grunnlaget for en ny psykiatri*. Pax Forlag.
- Hediger, H.(1964). *Wild animals in captivity*. New York: Dover.
- Heidenreich, K.S. (2001). *Empati i lege-pasient-forholdet – teknikk eller etikk?* Norsk Lægeforenings tidsskrift nr.12. 2001.
- Hergenhahn, B.R. (1992). *An introduction to the history of psychology. Second edition*. Wadsworth inc.
- Hessen, D.O. & Hylland Eriksen, T. (1999). *Egoisme*. H.Aschehoug og Co.Oslo
- Higgins, A., & Kohlberg, L. (1987). *School democracy and social interaction*. in Moral development through social interaction, J.L.Gewirtz,. & W. Kurtines, John Wiley and sons. Kap 4.
- Higgins, E.T. & Kruglanski, A.W. (1996). *Social Psychology*, Handbook of Basic Principles. The Guilford Press
- Hill, K. & Hurtado, A.M. (1989). *Ecological studies among some south American foragers*. American Scientist, 77, 436-443.
- Hoffman. M.L.(2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. Cambridge University Press.
- Hylland Eriksen, T. (1997). *Små steder – store spørsmål*. Innføring i sosialantropologi. Universitetsforlaget A/S. Kap 8.
- Izard, C.E. (1991). *The Psychology of Emotions*, Plenum Press. New York/London
- Jerlang, E.(1988) Erik Homburger Eriksons psykoanalytiske ego-teori. I E. Jerlang (Red.), *Utviklingspsykologisk teorier*. s.63-104. Munksgaard, København.
- Johansen, K.E., & Vetlesen, A.J., (2000). *Innføring i etikk*. Universitetsforlaget. s. 108
- Jonas, E., Schimel, J., Greenberg, J. & Pyszczynski, J. (2002). *Society for personality and social psychology*, no 10, s1342-1353;
- Jørgensen, G.(2006). *Stage 7, Convergence of cross-Paradigmatic Issues*. Presented at Association for Moral Education Annual Conference in Fribourg-Switzerland, Juli 2006
- Kalat, J.W.(2002) *Psychology, Sixth edition*. Wadsworth-Thomson learning.
- Kennair, L.E.O. (1998). *Evolution psychology: An emerging intergrative perspective within the science and practice of psychology*. Bergen: Departement of biological and medical Psychology, Faculty of Psychology, University of Bergen.
- Kennair, L.E.O.(2004). *En innføring i menneskets natur*. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim

- Killen, M. & Smetana, J. (2006). *Handbook of moral development*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Knowles, R.T., & George F. McLean, G.F. (1992). *Psychological foundations of moral education and character development. An integrated Theory of moral development*. The council for research in values and philosophy. New York, Academic press.
- Kohlberg, L. (1969). Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization. In D.A Goslin(Ed)., *Handbook of socialization theory and research*.(pp.347-480). Chicago: Rand McNally
- Kohlberg, L. (1970). *The ethical life, the contemplative life and ultimate religion-notes Towar stage 7-social sciences* 154 lecture.(unpublished) Pusey Archives, Harvard university
- Kohlberg, L., (1971). From Is to ought: How to commit the naturalistic fallacy and get away with it in the study of moral development. *Cognitive development and epistemology*, New York, Academic press.
- Kohlberg, L (1981). *Essays on moral development. Volume 1: The philosophy of moral development*. Harper & Row, San Francisco.
- Kohlberg, L (1984). *Essays on moral development. Volume 2: The psychology of moral development*. New York: Harper and Row
- Kohlberg, L(1986). *Consensus and controversy*, edited by Modgil, S.& Modgil, C, Falmer press, Taylor and francis group. Kap.30.
- Kohlberg, L & Ryncarz, R.A. (1986/1990). Beyond justice reasoning: Moral development and consideration of a seventh stage. I C..N.Alexander & E.J. Langer, *Higher stages of human development*. New York: Oxford university press.s.191-207
- Kohlberg, L. & Higgins, A.(1987). *Schol democracy and social interaction*.(William m. Kurtines/Jacob L Gewirtz 1987) John Wiley and sons; Kap 4.
- Krebs, D.L. (2005). *Morality: An Evolutionary Account*. Perspectives on Psychological Science, s 5. www.sfu.ca/psyc/faculty/krebs/ (Krebs hjemmeside)
- Krebs, D.L.(2005). An Evolutionary reconceptualization of Kohlberg 1 A pre-publication draft: In R. Burgess & K. MacDonald (Eds.) *Evolutionary perspectives on human development*. CA: Sage Publications
- Kurtines, W.M. & Gewirtz, J.L. (1991). *Moral development through social interaction*. New York: Wiley interscience.
- Kurtines, W.M. & Greif, E.B. (1974). I P.E. Langford, *Approaches to the developement of Moral reasoning*. L. Erlbaum Associates

- Langford, P.E.(1995). *Approaches to the development of moral reasoning*. L. Erlbaum Associates
- Laszlo, E. (2003). *Revolusjon i vitenskapen*. Flux forlag
- Lerner, R.M (2002). *Concepts and theories of human development*. Lawrence Erlbaum. Associates.
- Lichtenberg, J., Bornstein, M. & Silver, D. (1984). *Empathy*. The analytic Press, London
- MacLean, P.D.(1967). The brain in relation to empathy and medical education. *Journal of nervous and mental disease* 144: 374-82.
- MacLean, P.D(1990). The triune brain in evolution: Role in paleocerebral functions. New York, NY: Plenum Press.
- Meltzoff, A.N. (1990) *Foundations for developing a concept of self: The role of imitation in relating self to other and the value of social mirroring, modelling, and self practice in infancy*. In: *The self in transition: Infancy to childhood*, D.B.M Cicchetti. (Red) The university of Chicago Press.
- Premack, D., (2002). Intervju i M.S. Gazzaniga, R.B.Ivry & G.R. Mangun (Red), *Cognitive neuroscience, the biology of the mind*. (s.676.) W.W. Norton & Company
- Preston, S.D. & deWaal, F.B.M. (2002). *Empathy: Its ultimate and proximate bases*. *Behavioral and Brain Sciences* (2002) 25, 1-72.
- Ravelingien, A.(2007). *A stethoscope of human morality?* *Ethical technology* 4.
- Rest J., Narvaez, D., Bebeau, M.J.,Thoma, S.J. (1999) *Postconventional Moral Thinking; a Neo-Kohlbergian Approach*. Lawrence Erlbaum Associates, publishers. London
- Ridley, M.(1996). *The origins of virtue: Human instincts and the evolution of cooperation*. New York: Penguin Books.
- Robertson, D., Snarey, J., Ousley, O., Harenski, K., Bowman, F. D., Gilkey, R. & Kilts, C. (2007). *The neural processing of moral sensitivity to issues of justice and care*. *Neuropsychology* 45(2007) 755-766,)
- Rushton, J.P. (1980). *Altruism, socialization, and society*. Prentice-Hall International, Inc., London.
- Sahlins, M.D.(1972). *Stone age economics*. Chicago: Aldine Atherton
- Santrock, J.W.(2003). *Psychology*, seventh edition. McGraw-Hill Company.
- Sadnvik, H. (2002). *Friheten som(ikke!) ble borte*. Impuls nr 2/3
- Sartre, J.P.(1945/83). *Eksistensialisme er humanisme*, J.W. Cappelens forlag
- Saugstad, P.(1998). *Psykologiens historie: en innføring i moderne psykologi* . Ad Notam

- Gyldendal.
- Schaffer R.H.(1996). *Social development*. Blackwell publishers. kap.16
- Sdorow, L.M.(1993). *Psychology*, Second edition, W.C.Brown Communications, Inc.
- Seamon, J.G. & Kenrick, D.T. (1992) *Psychology*. Prentice –Hall, Inc.
- Shaver, K.G.& Tarpay, R.M. (1993). *Psychology*. Macmillan Publishing Company
- Sinnott-Armstrong, W. (2008). *Moral Psychology*, volume 3. Bradford MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Sivertsen, J. (1996). *Vitenskap og rasjonalitet*.Gyldendal. kap.2
- Skoe, E.E.A & von der Lippe, A.(2002). Ego Development and the ethics of care and justice: The relations among them revisited. *Journal of personality*, 70, 485-507.
- Slater, A. & Bremner, G. (2003). *An introduction to Developmental Psychology*, Blackwell publishing.
- Snarey, J.R. (1985). *Cross-cultural universality of social-moral development: A critical review of Kohlbergian research*. *Psychological Bulletin*, 97, 202-232.
- Stern, D.N. (2003). *Spedbarnets interpersonlige verden*. Gyldendal Norsk Forleg
- Stigen, A.(1983). *Tenkningens historie*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo. 1. s.519-560.
- Svendsen, L. (2002). *Evolusjonspsykologiens bortforklaringer av manifeste motiver*. *Impuls, Tidsskrift for psykologi*. 2/3-2002. s. 89-98 Oslo
- Tellegen A., Vaidya J., Watson D., Wiese D. (1999). The two General Activation Systems of Affect: Structural Findings, Evolutionary Considerations, and Psychobiological Evidence. *Journal of personality and Social Psychology*.3. s.254-276.
- Thommesen, B., & Wetlesen, J., (1996). *Etisk tenkning: En historisk og systematisk innføring*. Ad Notam Gyldendal. S. 145.
- Tomkins, S.S. (1963). *Affect, imagery, consciousness: Vol. 2. The negative affects*. New York: Springer
- Tooby J. & Cosmides L. (1990). *The past explains the present: Emotional adaptations and the structure of ancestral environments*. *Ethology and Sociobiology*, 11, 375-424.
- Tooby, J. & Cosmides, L.(1997). *Evolutionary Psychology: A primer*.
www.psych.ucsb.edu/research/cep
- Tooby J., Cosmides L., Knight R., Kroll, R. & Stone,V. (2002). *Selective Impairment of Reasoning About Social Exchange in a Patient with Bilateral Limbic System Damage*. *Proceedings of the National Academy of Sciences* (August, 2002).
- Tooby, J & Cosmides, L.(2004). Knowing thyself: The evolutionary psychology of moral reasoning and moral sentiments. I R.E. Freeman & P. Werhane, *Business, Science and*

- Ethics*. The Ruffin Series No.4 (91-127) Charlottesville, VA: Society for Business Ethics.
- Tooby, J. & Cosmides, L. (2008). *Moral Psychology volume 1. The evolution of morality; adaptations and innateness*, 2008 MIT Press, Massachusetts Institute of technology, London, England.
- Trivers, R. (1971). *The evolution of reciprocal altruism*. Quarterly Review of Biology, 35-57.
- Veerbeek, P. (2006). Everyones monkey: primate moral roots. I M. Killen, & J.G. Smetana (Red), *Handbook of moral development*. Kap.16. Lawrence Erlbaum Associates.
- Vetlesen A.J. (2002) Etterord. I C.Gilligan, *Med en annen stemme*. (s.202-220) Gyldendal Norsk Forlag .
- Wark, G.R. & Krebs, D.L.(1996). Gender and dilemma differences in real-life moral judgement. *Developmental psychology*, 32, 220-30.
- Wedekind, C. & Milinski, M. (2000). Cooperation through image scoring in humans. *Science* 288: 850-2
- Williams, G.C. (1966). *About taking Darwin seriously*. The quarterly Review of Biology 61 523-524.
- Wright, R. (1994). *The Moral Animal, Why we are the way we are: The new science of evolutionary psychology*. First vintage books edition.
- Zeifman, D. (2001). *An ethological analysis of human infant crying: Answering Tinbergens four questions*. *Psychobiology* 39: 265-285